

Ocak/January/ 2026

HASAN SAİD ÇELEBİ'NİN MEVLEVİLİK, MEVLEVİHANELER GİBİ TASAVVUFİ KONULAR HAKKINDAKİ BAZI YAZILARI

*Some Writings of Hasan Said Çelebi on Sufi Subjects
Such as Mevlevi Order and Mevlevi Lodges*

Araştırma Makalesi / Research Article

Adem CEYHAN

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Toplumsal Uygulamalar Ana Bilim Dalı

Mail: ceyhanadem@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9680-6580

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Aralık 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Ocak 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 27 Ocak 2026

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1836002

Yazar Katkı Oranı

Yazar/Author 1: (%100)

Yazarlar, katkı oranlarını kabul ettiklerini ve beyan edilen katkıların doğru olduğunu beyan ederler.

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma, çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve akademik etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: Çalışma, *İntihal.Net* sistemi üzerinden alınan benzerlik raporu ile taranmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar/yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından Telif Hakkı Devir Formu imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir.

Atıf Bilgisi

Ceyhan, A. (2026). Hasan Said Çelebi'nin Mevlevilik, Mevlevihaneler Gibi Tasavvufi Konular Hakkındaki Bazı Yazıları. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, ss. 1-44. 10.20322/littera.1836002

Sorumlu Yazar

Adem CEYHAN, ceyhanadem@hotmail.com

Özet

19. asrın son ve 20. asrın ilk çeyreğinde Muallim Nâcî, Fâik Reşad, Bursalı Mehmed Tâhir gibi bazı edebî şahsiyetlerin Türk Edebiyatı tarihi hakkında kitap, kitapçık, makale neşrederek Osmanlı âlim, mutasavvıf ve şairlerini kendi çağdaşlarına tanıtmaya çalıştıkları bilinmektedir. 1913-1925 yılları arasında Osmanlı şairlerine dair biyografik yazılar kaleme alıp yayımlayan yazarlardan biri de Mevlânâ torunu ve Mevlevî olan Hasan Said Çelebi'dir. Hasan Said (Çayır, 1891-1935), yalnızca biyografik metinler yazmakla kalmamış; Osmanlı edebiyatı, tasavvuf, Mevlevihaneler ve gündemdeki kültür konularına dair çeşitli yazılar da neşretmiştir. Aile bağları ve Mevlevîliğe mensubiyeti sebebiyle tasavvufi mevzulara hususi bir alâka duyan Hasan Said, yazılarında hem anılan irfani yolun tarihî gelişiminden bahsetmiş hem de devrin tekkelerinde görülen aksaklıkları tenkidî bir bakışla değerlendirmiştir.

Hasan Said, tasavvufi yazılarında, sufiliğin mahiyeti, Mevlevî ayinlerinde ney ve kudüm gibi müzik aletlerinin kullanılmasının dinî yönden mahzurlu olup olmadığı, Müslüman memleketlerindeki Mevlevihaneler, tekkelerin zamanla yozlaşması gibi meseleler üzerinde durmaktadır. Müellifin tasavvufi mirası koruma ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarma yönünde fikrî gayret içinde olduğu anlaşılmaktadır. Devrin sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgiler de ihtiva eden bu yazılar, tasavvuf tarihi araştırmaları bakımından değer taşımaktadır. Bu çalışmada Hasan Said'in hayatı kısaca anlatıldıktan sonra yayım faaliyetlerine topluca temas edilmiş; tasavvufi yazılarının mevzuları hakkında bilgi verilmesini müteakiben söz konusu metinler Arap harflerinden Latin alfabesine aktararak araştırmacıların incelemesine sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hasan Said, tasavvuf, Mevlevihaneler.

Abstract

It is known that in the late 19th and early 20th centuries, literary figures such as Muallim Nâcî, Fâik Reşad, and Bursalı Mehmed Tâhir published books, booklets, and articles on Classical Turkish Literature in an effort to introduce Ottoman scholars, mystics, and poets to their contemporaries. One of the authors who produced biographical writings on Ottoman poets between 1913 and 1925 was Hasan Said Çelebi (Çayır, 1891-1935), a descendant of Mawlânâ and a member of the Mevlevî order. Çelebi not only wrote biographical texts but also published various articles on Ottoman literature, Sufism, Mevlevî lodges, and daily cultural life. Owing to his Mevlevî identity and family background, he developed a particular interest in Sufi subjects and examined both the historical development of Mevlevî tradition and the deficiencies observed in contemporary Sufi institutions through a critical perspective.

This study briefly outlines his life and then discusses his publication activities in detail. It further examines essential issues such as the establishment purpose of the Medresetü'l-meşâyih, the religious evaluation of using musical instruments such as the ney and kudüm in Mevlevî rituals, and the gradual deterioration of tekkes and dervish lodges. Hasan Said's accounts of Mevlevî lodges across the Ottoman territories, along with selected writings on Sufi culture, have been transcribed from Arabic script into the Latin alphabet and presented for scholarly review. Additionally, the historical data contained in these writings are highlighted for the insights they provide into the social and cultural structure of the period, thereby underscoring their value for Sufi studies. The study also evaluates Çelebi's intellectual efforts to preserve Sufi heritage and transmit it to future generations. Ultimately, it aims to contribute his perspectives on Sufism, culture, and literary history to contemporary scholarship.

Key Words: Hasan Said, sufism, Mevlevî lodges.

GİRİŞ

Bilindiği gibi 13. asırda yaşamış mutasavvıf şair Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (604-672/1207-1273) adına nisbetle oğlu Sultan Veled tarafından esasları konarak teşkilatlandırılan Mevleviyye, Türkler arasında da yayılmış tarikatlardan biridir. Anılan yüzyılın son seneleri ve 14. asrın başlarından itibaren Anadolu, Rumeli, Kuzey Afrika gibi Müslüman memleketlerinde Mevlevîhâneler açılmış; bu kurumların başına Mevlânâ soyundan gelen ve Konya'daki asitanenin başında bulunan çelebiler tarafından şeyhler tayin edilmiştir. Söz konusu yapılar, şeyh ve dervişlerin ikamet ettiği, posta oturan kişinin idaresi ve rehberliği altında *Mesnevî* başta olmak üzere tasavvufi eserlerin okunup açıklandığı, belirli zamanlarda ayinlerin yapıp taliplere dinî, irfani bilgileri hem nazari (teorik) hem de amelî (pratik) olarak vermenin hedeflendiği müesseselerdir. Mevlevîhâneler, esas itibarıyla isteyenleri düşünce, duygu, anlayış ve davranış gibi yönlerden olgunluğa erdirmeye; kendisine, ailesine, içinde yaşadığı cemiyete faydalı bir insan, iyi Müslüman olarak yetiştirme gayesini güden birer eğitim, öğretim kurumudur. Celâleddîn-i Rûmî'nin Ahmed Eflâkî tarafından (ö. 761/ 1360) yazılarak H 754/ M 1353 yılında tamamlanan *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı Farsça eserde yer verilen şu mealdeki vasiyetini, bu gayeyi öz hâlinde açıklayıcı ve hayatta tutulması gereken yol konusunda nihai sözleri olduğu için nakletmekte fayda vardır: “Ben size, gizlice ve açıkça Tanrı'dan korkmayı, az yemeği, az uyumağı, az söylemeği, daima şehvetten kaçınmağı, halkın eziyet ve cefasına dayanmağı, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmağı, kerim olan sâlih kimselerle beraber olmağı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır.” (Ahmed Eflâkî, 1995, s. II/ 156).

Mevlevî tekkelerindeki ayinler esnasında ney, kudüm gibi müzik aletlerinin kullanıldığı, bunun ve “deverân-ı sûfiyye”, yani sufilerin zikir ve ayin esnasındaki hareket ve dönüp dolaşmalarının İslamca mahzursuz olduğunu isbat konusunda eserlerin yazıldığı bilinmektedir. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Mânevî*, *Dîvân-ı Kebîr* gibi eserleri Farsça ve manzum olduğu, bu ve benzeri eserler bilhassa Mevlevî tekkelerinde okunup izah edildiği için söz konusu irfani yapılar şiir, edebiyat, musiki, hat gibi güzel sanatlara da elverişli bir zemin olmuştur.

Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn*'i, Sâkıb Dede'nin (1062-1148/ 1652-1735) *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'ı, Esrar Dede'nin (1162-1211/ 1749-1797) *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'si ve onun Ali Enver tarafından kısaltılmış şekli olan *Semâhâne-i Edeb* gibi kaynaklar, Mevlevilik, Mevlevîhâneler, bu irfani yol ve kurumlarda yetişen şeyh yahut dervişler, onların söz, eser, faaliyet, keramet ve şiirleri hakkında bir hayli bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Asırlar boyunca yetişen yüzlerce Mevlevî şeyh ve dervişlerin şair olanları arasında Sultan Veled, Cevrî İbrahim Çelebi, Neşâtî, Mezâkî Süleyman Efendi, Adnî Receb, Nesîb Yusuf, Birrî, Sâkıb, Enîs Receb, Şeyh Galib, Esrar Dede, Keçecizâde İzzet Molla, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Veled Çelebi (İzbudak), Ahmed Remzi (Akyürek), Tâhirü'l-Mevlevi (Olgun) sayılabilir.

İlim, irfan, takva ve fazilet sahibi bir rehberin gözetimi altında, belli bir yol ve usulü takip ederek kemale ermiş olan mürşit, talipleri de kemale erdirmeye kabiliyetine sahipse, “kâmil ve mükemmil” sıfatıyla vasıflandırılır. Bilindiği gibi dinî, tasavvufî, sosyal, kültürel müesseseler, sürekli olarak başlangıçta kararlaştırılan kuruluş gayelerini gerçekleştirmek üzere faaliyet gösterememekte; zaman içinde hedeflerinden az-çok uzaklaşmak veya âtıl (çalışmaz) hâle gelmek gibi bazı değişikliklere uğrayabilmektedir. Başka birtakım tarikatlar gibi Mevlevîyye'nin de asırlar boyu süren tarihi içinde dergâhlarında yer yer inşa amaçlarına aykırı davranışlara rastlanabilmekte; geçici bir müddet kapatıldığı da görülebilmektedir. II. Meşrutiyet'ten sonra sansürün kalkması üzerine diğer birçok siyasi, sosyal ve kültürel mesele arasında tasavvufun mahiyeti, temel İslâm kaynaklarına göre dayanakları, tarikatların geçmiş asırlardaki faaliyetleri, “dergâh, tekke, zâviye” adları altında açık bulunan yapıların mevcut durumları hakkında da dergi, gazete gibi yayım vasıtalarında birçok yazının yer aldığı, hatta böyle mevzuların kitap yahut kitapçıklar hacminde bahis konusu edildiği, karşılaşılan meselelere çarelerin araştırıldığı bilinmektedir.

Zaman zaman tasavvufî yazılar kaleme alıp yayımlayan yazarlardan biri de Hasan Said Çelebi'dir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî torunu ve Mevlevî olan Hasan Said (Çayır, 1891-1935), 1913-1925 yılları arasında neşrettiği yazıların bir kısmında, umumi olarak tasavvuf, tarikatlar, hususi olarak Mevlevîlik, Mevlevîhâneler, Mevlevîlik ve musiki konuları üzerinde durmuş; söz konusu tecrübi ilim dalının ve yolun ne olduğunu, ne olmadığını, Mevlevî ayinleri esnasında müzik aletlerinin kullanılmasının İslami yönden mahzurunun bulunup bulunmadığını anlatmaya çalışmış; Balkanlar, İran, Hindistan, Arabistan, Suriye, Mısır, Anadolu gibi Müslüman memleketlerinde faaliyet gösteren Mevlevîhâneler hakkında bilgi vermiştir. Onun makale, sohbet, tenkit, polemik olarak tarif edilebilecek bu tür yazılarında ele aldığı konulardan biri de Mevlevî tekkeleri ve diğer dergâhlarda son zamanlarda görülen, tasavvufun, tarikatin gayesini bilen insanlara üzüntü verici hâllerdir. Bunlardan bir kısmı, o müesseselerin idarecisi ve rehberi mevkiinde bazı şeyhlerin ilim, irfan ve fazilet bakımından yeterli seviyede olmayışı, şeyhliğin babadan oğul geçmesi, dolayısıyla liyakatsiz kimselerin iş başına gelmesi, söz konusu kurumlara devam edenlerden bir kısmının namaz misali ibadetlerin edasına katılmayıp yeme içme gibi ihtiyaçlarını karşılama derdinde bulunuşu, bir zamanlar musiki, edebiyat gibi sanatlar yönünden de hayli canlı olan dergâhların artık o parlak devirlerinin sona ermesidir.

Biz bu çalışmamızda Hasan Said Bey'in hayatı ve neşriyatı hakkında bilgi verdikten sonra Mevlevîlik, Mevlevîhâneler, Esrar Dede gibi bu yola mensup şair veya yazarlara dair yazıları üzerinde duracak; nihayet söz konusu makalelerin Osmanlı harflerinden Latin asıllı alfabeye aktardığımız metinlerini okuyucuların incelemesine arz edeceğiz.

Hasan Said Çelebi Kimdir?

Hasan Said Çelebi'nin hayatı, bazı yazı ve şiirleri hakkında, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Cemalettin Server Revnakoğlu koleksiyonunda “Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri” başlığı altında

kayıtlı ve 57 numaralı dosyada bilgi bulunmaktadır. Onun hayatını, bu derlemede yer alan bilgiler başta olmak üzere Devlet Arşivleri Başkanlığındaki vesikalar ve gazete haberlerinden faydalanarak şöyle hikâye edebiliriz:

Hasan Said, Rumi 1307 (Miladi 1891) yılında Selanik'te doğdu. Me'mûrîne Mahsûs Hüviyet Varakası'nda "mahall-i tevellüdü", yani doğum yerinin Selanik, memleketinin İstanbul olduğu kayıtlıdır (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 139). Hasan Said'in baba tarafından dedesi Ali Haydar Bey, 9 Eylül 1891 tarihinde Selanik merkez naipliğine tayin edilmiş; 21 Kasım 1891'de buradan ayrılmıştır. (Albayrak, 1996, s. I/322). Tahminimize göre Hasan Said, dedesinin anılan memurluk münasebetiyle Selanik'te bulunmasından dolayı bu şehirde doğmuştur. Annesi Fâtıma Cemîle Hanım, babası Akşehirlizâde Ali Haydar Efendi'nin oğlu Osman Nûrî Bey'dir. İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri arşivinde Osman Nûrî Bey'in hayatı hakkında doğum yılı olan H 1287 (M 1870-71)'den 1916 senesine kadar bilgi mevcuttur (Albayrak, 1996, s. IV/183-184).

Dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının çoğunun sonunda, isminden önce "İbn Mevlânâ" (Mevlânâ'nın oğlu) olduğunu bildiren Hasan Said, Celâleddîn-i Rûmî soyuna mensuptur. Hem baba hem de anne yönünden ilim ve irfanla alâkalı olan Said Çelebi, Şeyhülislâm Hasan Fehmî Efendi (1210-1298/1796-1881) ve Abdülvâhid Çelebi Efendi'nin (1275-1325/1858-1907) torunudur. Babaannesi Fâtıma Cemîle Hanım (öl. 1935), Şeyhülislâm Akşehirli Hasan Fehmî Efendi'nin oğlu olduğundan "Akşehirlizâde" diye tanınan Ali Haydar Efendi'nin zevcesidir.

Hasan Said, 1900'lü senelerin başlarında rüşdi (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1919, s. 3) ve idadi tahsilini, İzmir İdadi Mektebi'nde tamamlamıştır. Babası Osman Nûrî Bey, Şubat 1911'den beri Limni naibi olduğundan Hasan Said'in de 1912 yılında bu adaya gitmesi icab etmişti. Velilere karşı büyük saygı duyan Çelebi, orada sürgündeyken H 1105/ M 1694'te vefat eden meşhur mutasavvıf şair Niyâzî-i Mısrî'nin kabrini ziyaret etmiş (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1330/1914, s. 3); yine aynı sene Konya'ya gidip bu şehirde Mevlânâ'nın dergâhını da ziyaret etmiş ve "mansur" adı verilen neyle Mevlevî ayininin icra edildiğini görmüştü (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1335/1919, s. 4).

23 Mayıs 1337 (23 Mayıs 1921) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne (İçişleri Bakanlığına) verdiği dilekçesinin sonunda yüksekokullardan mezun bir kişi olduğunu ifade eden Hasan Said, yüksek tahsilini tamamladıktan sonra basım-yayım sahasında çalıştı. Türk edebiyatı, tasavvuf ve kültür konularına dair yazılarını *Rübâb*, *Büyük Duygu*, *Lem'a*, *Peyâm-ı Edebî*, *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia*, *Cerîde-i Sûfiyye*, *Sabâh*, *Donanma*, *Şâir Nedim*, *Alemdâr*, *Yıldız* gibi dergi yahut gazetelerde yayımladı. Arkadaşı Şehâbeddin Süleyman'ın, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914) tarihli *Safahât-ı Şiir ve Fikir* isimli derginin ilk sayısında yer alan "Nâyîler- Yeni Bir Gençlik Karşısında" başlıklı yazısında, benimsedikleri edebiyat görüşlerini duyurduğu edebî topluluk içinde bulundu. Edebiyat tarihine dair araştırma ve inceleme türündeki yazılarıyla bu yolu yaymaya uğraşmaktaydı (Şehâbeddin Süleyman, 1330, s. 6).

Hasan Said Çelebi, 1909'dan beri İstanbul'da yayımlanan *Cerîde-i Sûfiyye* adlı tasavvuf dergisinin yazı işleri müdürlüğünü 29 Şâban 1332 (23 Temmuz 1914) tarihli 100. sayısından itibaren üstlendi. Bu konuda 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihli *Sabah* gazetesinin 4. sayfasında “Âsâr-ı Münteşire” (Yayımlanan Eserler) başlığı altında verilen bilgiye göre, şimdiye kadar bir hayat eseri gösteremeyen derginin, bundan sonra mesleğinin yüksekliğiyle orantılı olarak yayımlanması için yazı işleri müdürlüğünü İbn Mevlânâ Said Çelebi Efendi üstlenmişti. Mütareke'den sonra 1919 yılında “Hazret-i Pîr” makamının kâtipliği vazifesiyle Konya'ya giden Hasan Said, bu şehri eskisinden ziyade harap ve perişan bulmuş; şahit olduğu keder verici durumdan orada yayımlanan haftalık *İbret* gazetesinde bahsetmişti.

Yayın organlarında çıkmış yazılarından, on iki sene kadar gazetecilikle geçimini temin etmeye çalıştığı anlaşılan Hasan Said Çelebi'nin, idadideki talebelik yıllarında tanıştığını tahmin ettiğimiz İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'na (1886-1953) hitaben yazdığı 11 Kânûn-ı Evvel 1340 (11 Aralık 1924) tarihli mektup, bu sıralarda maddî sıkıntı çektiğini ve onun aracılığıyla bir memurluğa tayin edilmek için uğraştığını göstermektedir. Babası Osman Nuri Bey'in 18/2/1928 tarihli mektubundan, Said Çelebi'nin bir müddet önce memuriyete geçtiği ve Kastamonu'ya “terfîan” (yükseltilmiş olarak) nakledileceği anlaşılmaktadır. Bu mektuba ait olduğunu tahmin ettiğimiz zarfın üzerindeki “Kastamonu- Merkez Üçüncü Erkek Mektebi başmuallimi oğlum Hasan Said Bey'e mahsusdur” cümlesi (Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri, s. 145), Said Bey'in anılan tarihteki vazifesini göstermektedir. Cumhuriyet Arşivinde bulunan ve Maârif Vekâleti'ne ait 6 Temmuz 1928 tarihini taşıyan bir vesikadan, Hasan Said Bey'in belirtilen zamandan önce Kastamonu mıntıkası Maarif Eminliği birinci sınıf kâtibi olduğu, şimdi ise Samsun Umûmî Kız İkmâl Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edildiği öğrenilmektedir. (Fon: Milli Eğitim Bakanlığı Genel, fon kodu: 180-9-0-0, kutu no. 235, dosya no 1176, gömlek 17). Fakat Said Bey, burada üç ay süren vazifesinden sonra 1 Teşrîn-i Evvel (Ekim) 1928 tarihinde İstanbul'daki Davudpaşa Orta Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edilmiştir.

16 Ağustos 1930'da Ankara'da başlayan Edebiyat Muallimleri Kongresi'ne yurdun çeşitli şehirlerinden gelen birçok Türkçe ve edebiyat muallimi katılmış; bir hafta devam eden bu toplantı sonunda Türkçe ve edebiyat derslerinin mevzuları ve onların işleniş konusunda bazı kararlar da alınmıştı. Samsun Kız Orta Mektebi-Erkek Lisesi muallimi (Cenap Muhittin) Kozanoğlu'nun (1892-1972), Hasan Said Bey'e gönderdiği tarihsiz mektuptan, onun da bu kongreye katıldığı anlaşılmaktadır. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 144).

Hasan Said Bey'in 1934-1935 Ders Yılı Talim Sicilli, Kabataş Erkek Lisesi Türkçe muallimi olduğunu, soyadı kanunundan sonra “Çayır” soyadını aldığını göstermektedir. Yine bu resmî vesikadan, anılan zaman zarfında bekâr olduğu, yanında annesinin, Amerika'da tahsilde bir erkek kardeşinin bulunduğu bilgisi de edinilmektedir. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 129). Basım, yayım sahasındaki faaliyetlerden birkaç sene sonra öğretmenliğe geçen ve çeşitli okullarda çalışan

Hasan Said Çelebi, Kabataş Orta Mektebi Türkçe muallimiyken 20 Ağustos 1935'te vefat etti. Vefatı üzerine 28 Ağustos 1935 tarihli *Son Posta* gazetesinde şu haber çıktı: "Kıymetli Bir Lise Muallimini Kaybettik- Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni Çelebi Saidin bundan beş altı gün evvel, beyninde bir damar kopmasile ansızın öldüğünü teessürle haber aldık. Bir zamanlar, matbuatımıza da emeği geçen Sait, Türk ve Fars edebiyatına vâkıf, hoşsohbet, dost bir gençti. Böyle erkenden ölümü, önemli bir kayıptır. Tanrı rahmet eylesin!"

Hasan Said Bey'in irtihalinden kırk bir gün sonra Sultan Ahmed'deki Firuz Ağa Camii'nde mevlidi okunurken babaannesi Fâtıma Cemîle Hanım, Divan Yolu'ndaki evinde vefat etti. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 148). Cemile Hanım'ın vefatı hakkında 1 Birinciteşrin 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde (s. 5) şu duyuru çıktı: "Ölüm- Merhum Haydar Mollanın eşi, hâkim mütekaidlerinden Bay Osman Nuri ve Ünye kaymakamı Bay Feridun Çayırın validesi sabık Yüksek Muallim mektebi müdürü Bay Namığın kayınvalidesi Cemile rahmeti rahmana kavuştu. Cenazesi bugün namazı Sultanahmed camisinde kılındıktan sonra Üsküdar'daki aile kabristanına defnedilecektir."

Hasan Said'in Yayınlanmış Yazılarına Umumi Bir Bakış

Hayatını anlatırken ifade ettiğimiz gibi Hasan Said Çelebi, yüksek tahsilini tamamladıktan sonra meslek olarak gazeteciliği seçmiş; 1913-1925 yılları arasında çeşitli yayım organlarında edebî, tasavvufi ve kültürel konulara dair yazılarını neşretmiştir. Bundan önceki bir makalemizde onun tesbit edebildiğimiz yazılarının listesini vermiştik. (Ceyhan & Ertaş 2025, s. 180-182). Tamamı gözden geçirildiğinde bu metinleri birkaç başlık altında sınıflandırmanın mümkün olduğu görülür: 1. Hasan Said'in divan sahibi bazı Osmanlı şairlerinin hayatları ve edebî şahsiyetlerinden bahsettiği, şiirlerinden örnekler verdiği yazılar. 2. Fâik Reşad, Şehâbeddin Süleyman, Emin Hâkî gibi tanıdığı birkaç şair ve yazarın vefatı üzerine kaleme alıp yayımladığı yazılar. 3. Tezkire, edebiyat tarihi, ninni, sözlük gibi çeşitli tür ve şekillerdeki eser yahut yayımlar hakkında tanıtım ve değerlendirmeler. 4. Bir romanın neşredilmesi üzerine basım-yayım dünyasında meydana gelen münakaşalar, birçok derginin kısa zamanda kapanması, tiyatro ve müzik öğretimi için açılan resmî bir kurumun edebî heyetinde yer alan şair ve yazarlar, Medresetü'l-meşâyih, Mevlevîlik, Mevlevîhâneler vb. edebî, kültürel ve tasavvufi konulara dair yazılar.

Hasan Said Çelebi'nin Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler Hakkındaki Yazıları

Bu çalışmamızda, daha önceki yayımlarımızda yazılarından bir kısmını Osmanlı harflerinden Latin alfabesine aktararak ilgililerin mütalaasına arz ettiğimiz Hasan Said'in Mevlevîlik, Mevlevîhâneler, Esrar Dede misali Mevlevî şairler hakkındaki birtakım makalelerini aynı şekilde okuyucuların incelemesine sunacağız.

1. Hasan Said, 16 Rebü'l-evvel 1332 (12 Şubat 1914) tarih ve 83 sayılı *Ceride-i Sûfiyye*'de çıkan "Bir Mübâhase" başlıklı yazısında, Mevlevî tarikatının bazı esasları ve ayini konusunda ilim mesleğiyle alâkalı bir kişinin itirazlarına cevap vermeye çalışmıştır. Kendisinin hakikatları araştırma ve

incelemesinin sonucuna göre, bazı fıkıh âlimleri, Mevlevî tekkelerinde müzik aletleriyle ayin yapılmasının haram, bazıları ise helâl olduğunu söylemişlerdir. Hanefî fıkıh âlimi Bezzâzî (ö. 827/1424), adıyla da anılan fetvalar kitabında, “Ney ve çalgıların seslerini dinlemek haramdır. Hz. Peygamber (a.s.) ‘Çalgıları dinlemek günah, onları dinlemek için bir yerde kalmak fık ve onlardan zevk almak küfürdür’ buyurmuştur. Çünkü insanın vücut organlarını, onların yaratılış maksadının dışında bulundurması, nimete karşı nankörlüktür; şükür değildir. Bu konuda çalgıları dinlemekten kaçınmak, açıkça vacip (İslâmca yerine getirilmesi gereken bir vazife)dir.”

Yazarın kanaatine, gerek hadis, gerekse Bezzâzî'nin ifadesindeki “melâhî” (çalgılar, cümbüşler) kaydı, haram olan dinlemenin farz kılınan ibadetlerden ayrılmayla kaim olduğunu bildirir. Lehv (oyun, eğlence, çalgı) mutlak olarak haram değildir. Çünkü oyun ve çalgıların helâl olan yönleri de vardır. Çalgıların haram kılınması, yalnız fâsıkların oturup eğlendikleri yerler gibi büyük günah ve haramlardan bir çeşidine yakın oluşu dolayısıyladır. Mevlânâ'nın İslâm fakihlerinin büyüklerinden biri olduğunu belirten yazar, *Mesnevî*'sinin, “Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor?” mealindeki beyitle başladığını, zahir âlimleri yanında bile yüksek bir mevkî olan Abdurrahmân-ı Câmî'nin (817-898/1414-1492) bir gazelinde yer alan ve “Çeng ve üdün sesi nedir, biliyor musun? Ey Vedûd, sen bana yetersin (duası)...” manasına gelen beytinin de ezgiyle söylemenin yüksekliğini ortaya koyduğunu anlatır.

Makalesinin devamında bu konuda temel İslâm kaynaklarındaki delillerden bahseden Hasan Said, Hz. Peygamber'e nisbet edilen “Eğlenin, oynayın. Dininizde kabalık ve sertlik görmeyi çirkin sayarım.” mealindeki hadisi nakleder. Abbâsîler devrinin meşhur musikişinaslarından İbrâhim el-Mevsîlî'nin (ö. 188/804) şarkı söylemenin mübah ve helâl olduğuna fetva verdiğini, hatta birinin o husustaki sözüne karşılık taganni etmedikçe, yani müzik aleti eşliğinde ezgiyle şarkı söylemedikçe kimseye hadis rivayet etmeyeceğine yemin ettiğini, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd* (Bağdat Tarihi) adlı eserinden naklen anlatır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik, Ahmed bin Hanbel ve İmâm Şâfi'nin şarkı dinlediklerine yahut bu fiili men' etmediklerine dair bazı rivayetleri aktaran müellif, söz konusu davranışın caiz olduğunu isbat etmeye çalışmıştır. “Kötüye kullanmalara uğrar; namaz ve oruca engel olur” kaydıyla fıkıh âlimleri tarafından caiz görülmediğini, bunun sadece fâsıkların meclislerine has olduğunu ifade eder.

Hız. Peygamber, bazı gazalardan döndüğü zaman deflerle karşılaşır sevinç ve şenlikler açığa vurulmuş; Fahr-i Kâinât (varlıkların övünç vesilesi olan Hz. Muhammed a.s.) onları anılan işten men' etmemiştir. İşte bu haber ve daha başka sahih rivayetler, Hız. Peygamber'in def sesini dinlediğine delil olduğundan teganninin mübah kılındığına örnek gösterilebilir. Hasan b. Ziyâd'dan (ö. 204/819) nikâh ve gelin (düğün) cemiyetlerinde def çalmakta mahzur olmadığı rivayet edilmiştir.

Kendisine işaret edilmiş itirazcı gibi itiraz edenler varsa, onlar fıkıh kitaplarını okumalıdır ki gerçek ortaya çıksın. Bundan dolayı Mevlevî tekkelerinde ney ve defle semâ' ve deverân yapılır. Oradaki

müzik aletlerinin kullanılması, Allah yolunda kalpleri hoş etmek ve sevindirmek içindir. O meclisin şeref ve yüksekliğini hiçbir zaman eksiltmez. *Mesnevî*'den mukabele esnasında okunan bazı parçalardan önce ve onların arasında ney üflenmesi, o pirin sözüne saygı manasına gelir. Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Seyyid [Ahmed] el-Bedevî de davul ve def dinlemişlerdir. Fakihlerin büyüklerinden olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de İslâm dininin men' ettiğini kabul etmezdi.

2. Hasan Said, 22 Teşrîn-i Sâni 1335 (22 Kasım 1919) tarihli *Alemdar* gazetesinde yer alan “Mûsikî ve Mevlevîlik” başlıklı yazısında, önce Ünsî Dede'nin müzik konularına dair aynı yayım organında çıkan makalelerini muntazaman takip ettiğini belirtir. Ünsî Dede, inziva köşesinden musiki mevzularını beyan neyine emanet ederek okuyuculara feyiz verirken, birdenbire Dârü'l-elhân'ın uzun uzadıya ahengine karıştırmıştır... Belgrad'dan başlayarak Hindistan, İran, Irak beldeleri ve Arap şehirlerinde kurulan Mevlevîhânelerin birer ilim ve irfan mektebi, birer musikişinaslar makamı olduğunu, Osmanlı irfan tarihinin övünme sayfasına binlerce eser, daha doğrusu altı yüz küsur senelik Osmanlı saltanatına şiir ve musiki gibi iki güzel şeyler dünyası bağışladığını ifade eden yazar, bugün söz konusu yapıların çatı ve duvarının zamanın tokatına uğradığını, bir kısmını da hadiseler seli ve ihmalin silip süpürerek tarihe mâl ettiğini anlatır. O binlerce ârif, şair, faziletli kişi ve musikişinas yetiştiren bu müesseselerin hatıralarda çok üzücü anısından, ufuklarında ise “Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş” terennümünden başka bir şey duyulmamaktadır. İşte bu acı gerçek, binlerce Dârü'l-elhân'a tercih edilir.

Halic'in kucağının sonundaki Bahâriye Mevlevîhânesi, yüzlerce irfana susamış kişinin gece gündüz ziyaret yeri idi. Kendisi o zamanlara erişmemiş, fakat söz konusu parlak devrin menkıbelerini erişenlerden dinlemiştir. Eskiden Hoca Zekâî, Aziz Dede, Bolâhenk Nûrî, Giriftzen Âsım Bey gibi üstatlar, bazan Bahâriye'de bazan Yenikapı Mevlevîhânesinde toplanırlarmış... Son zamanlarda ise Hüseyin Fahreddin Dede, yine Bolâhenk Nuri, merhum Avnî Bey damadı Şevkî Bey gibi üstatlar kfilesinin geri kalanı, dergâhta bir araya gelirler; “şevk-efzâ” besteler, “sûz-ı dil” nağmeler, o sessiz serviliği vecd ve raksa getirirmiş...

Yenikapı Mevlevîhânesi de böyle ârif ve zariflerin toplandığı bir yerdi. Bu Mevlevîhâne şeyhlerinden merhum Celâleddîn Efendi (1849-1908), şiirde olduğu gibi tanburda da parmakla gösterilen kişilerdendi. Merhum (Tanburi) Cemil Bey'in (ö. 1916) vakitlerinin çoğu bu dergâhta geçer; Dîvân-ı Muhâsebât reisi Zühdi Bey, merhum Beylikçi İsmet ve daha başka âriflerin nadir olanları, Celâleddîn Efendi'nin şiir ve edep halkasında toplanarak zarif meclisler teşkil ederlerdi. Taşradaki Mevlevîhâneler de böyle şair ve zariflerin toplandığı bir yerdi. Büyük kısmı bugün tarihlerin unutmaya sayfalarına gömülmüştür. Seleflerin son hatırası olan merhum Neyzen Hakkı Dede'nin bıraktığı iki yetim çocuğunu da geçenlerde Galata Mevlevîhânesi'nden dışarı atmışlardır. Böyle değer bilmezce hâllere karşı kalbinde bir şevk ve heves taşıyanlar bile olsa şu feci akıbetten ürkecek, nefret edecektir. Osmanlı memleketlerinin meşhur şehirlerindeki Mevlevîhâneler, senede hiç olmazsa on, on beş neyzen, bir o kadar musiki ehli yetiştirirdi. Şimdi ise söz konusu mesele tam tersi durumdadır. Hasan

Said'e göre, işte bu, Ünsî Dede için bütün yönleriyle incelenip açıklanacak, yeniden canlandırma hususunda irşatlarda bulunulacak bir mevzudur.

Yazar, Dârü'l-elhân için senelik iki bin lira kira meselesinin de Maarif Nezareti'ni hayli meşgul ettiğini okuyup öğrenmiştir. Bu uğraşmaya değer bir şey değildir. Çünkü payitahtın çeşitli yerlerinde beş Mevlevîhâne vardır. Her birinde musîki hocası için birer daire veya oda seçilerek isteyenler orada bu sanatı öğrenebilirler. Senelik iki bin liraya ulaşan kira bedeli de muallimlere dağıtılacak olursa maksat hasıl olacaktır.

Şu özden de anlaşılacağı üzere Hasan Said, bu yazısında İstanbul ve taşradaki Mevlevîhânelerin sadece birer ilim, irfan mektebi değil, aynı zamanda musîki sanatının öğrenilip icra edildiği yerler olduğu üzerinde durmakta; son zamanlarda bu husustaki canlılığını kaybettiğini üzülenek belirtmektedir. Çelebi, makalesinin nihayetinde “Dârü'l-elhân” adlı resmî müzik mektebi için kiralanacak yer ve istihdam edilecek hocalara verilecek ücret konusunda da tekliflerde bulunmuştur.

3. Hasan Said, *Alemdar* gazetesinin 29 Teşrin-i Sâni 1335 (29 Kasım 1919) tarihli sayısında çıkan “Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler” başlıklı metne, “Enîs-i kitâb-ı irfânım Ünsî Dede Efendi” hitabıyla başlayarak bir hafta önce yine ona hitaben kaleme aldığı makaleye cevap beklerken, bazı itirazları ihtiva eden ve “Kerim Necâtî” mahlasını taşıyan kısa yazıyı tam bir hayretle okuduğunu belirtir. Hasan Said'in karşılığının anlaşılabilmesi için, önce “Kerim Necâtî”nin 26 Teşrin-i Sâni 1335 (26 Kasım 1919) tarihli *Alemdar*'da çıkan ve “Bir Tavzîh” başlığını taşıyan yazısını nakletmek istiyoruz:

“Azîz Çelebim, sevgili *Alemdâr*'ın 22 Teşrin-i Sâni 1335 târîhli nüshasında Ünsî Dede Efendi'ye hitâben yazılmış ve Musîkî ve Mevlevîlik unvânıyla intişâr etmiş olan makâlenin esâs-ı mevzûunu cerîde-i ferîdelerinin hey'et-i tahrîriyesi şâyeste-i derc ve kabûl görmemiş olsaydı elbetde intişâr etmezdi. Ve lâkin bâzî fıkraları her nasılsa gavâ'il-i tahrîriye arasında nazar-ı tedkîkten kaçmış olacak ki kat'iyen hey'et-i tahrîriyenin nazar-ı dikkatini celb edememiş.

Muhterem çelebim, fakîr, tarîk-ı feyz-refîk-ı cedd-i pâkinize tamâm otuzbeş senelik kadîm bir muhibb-i hakîr ü fakîrim. Der-i aliyye'de, Konya'da, Mağnisa'da, hâsılı memâlik-i Osmâniyye'nin ekser-i bilâdında me'mûriyet verdim ve seyâhat etdim. Bu meyânda kudemâdan birçok meşâyıh ve dedegânın muhabbetleriyle müşerref oldum. Fakat hiçbir zamân Belgrad'da, yine mezkûr makâle-i Nazîf-pesendânenin ifâdesiyle ‘diyâr-ı Hind ve Acem ve büldân-ı Irak ve Arab...ilh.’[da] Mevlevîhânelerimiz olduğunu işitmediğim gibi ne *Sefîne* ve ne de *Tezkire-i Esrâr*'da okudum. Evet yalnız doğru olan bir ciheti varsa o da bilâd-ı Arab'da -o da tek tük- bir iki zâviye-i Mevleviyye'dir. Binâ'en aleyh maksad tarîkat-i celîlemizin ulviyyetini, vüs'atini irâ'e etmekse acebâ niçin ihtiyâr-ı dürûğ edilmiş?!. Eğer buralarda muharrir-i makâlenin yazdıkları gibi diyâr-ı Hind ve Acem'de Mevlevîhânelerimiz varsa, târîh-i güşâdlarıyla meşâyıh ve güzesteğânı hakkında ne için bir iki satırlık îzâhât verilmesin? Bu ciheti muharrir-i makâle siyâdet-me'âb Saîd Çelebi Efendi'den istîzâh ediyorum.

Sâniyen- Galata Mevlevîhânesinden merhûm Nâyzen Hakkı Dede'nin iki yetîm evlâdı kapı dışarı

atılmış. Bu da câ-yı suâldir. Bugün Galata Mevlevihânesi'ndeki hücrâtın adedi on beşi mütecâviz ve bundan mâadâ harem dâ'iresi de dâhil olduğu hâlde el-yevm kırk elli derviş matbah-ı Cenâb-ı Mevlânâ'dan nevâle-çîn olurlarken iki yetimin kapı dışarı edilmesi kadar garîb ve gülünç bir şey tasavvur edilir mi? İstanbul harîk-ı kebîrinde muhterik olan birçok evli dedegân, bugün dergâh-ı şerîfin kafes ve harem dâ'irelerinde hem de müeffehen iskân edilmişler ve şeyh efendi hazretleri de Üsküdar'daki hânelerinden bu sebebdan dergâh-ı şerîfe nakl edememekdedir. Binâ'en aleyh bu cihet ise sırf imlâ-yı sûtûn için tertîb edilmiştir.

Sâlisen- Dârü'l-elhân için koca İstanbul'da yer kalmamış da tekyelerimize mi Dârü'l-elhân yerleşdirilecek? Ale'l-husûs muhadderât ile dedegânın bir arada bulunmalarına şerîat-ı garrâ-yı Ahmediye nasıl müsâade gösterir? Koca pâyitahtda yer yok mudur? Şahıslarına hürmetden başka hiçbir hisle mütehassıs olmadığım Saîd Çelebi Efendi'den bu üç suâle ilk vâsıta ile cevâb bekliyorum. Bu vesîle ile gerek sevgili *Alemdâr*'a ve gerek zât-ı siyâdetlerine ihtirâmât ve aşk niyâzlarımı takdîm ile hatm-i kelâm eylerim muhterem çelebim efendim. Kudemâ-yı muhibbân-ı Mevleviyyeden Dervîş Kerîm Necâtî.”

Görüldüğü gibi, otuz beş senelik bir Mevlevî muhibbi olduğunu, birçok şeyh ve dedenin muhabbetleriyle şereflediğini bildiren Kerim Necâtî, Belgrad'da, Hind ve Acem diyarında, Irak ve Arap şehirlerinde Mevlevihânelerin bulunduğunu işitmediği gibi *Sefîne(-i Nefîse-i Mevleviyân)* ve *Esrar Tezkiresi*'nde de okumadığını anlatmaktadır. İkinci olarak -ona göre- Galata Mevlevihânesi'nden merhum Neyzen Hakkı Dede'nin iki yetim çocuğunun kapı dışarı atıldığı iddiası da garip ve gülünçtür. Üçüncü olarak Dârü'l-elhân için koca İstanbul'da yer bulunamayıp o mektebin Mevlevî tekkelerine yerleştirilmesi teklifi de uygun değildir. Çünkü namuslu kadınlarla dedelerin bir arada bulunmalarına İslâm esasları izin vermez.

Hatırında yüzlerce geçmiş ârifin menkıbeleri yaşarken “Kerim Necâtî” adlı hiçbir kimseyi hatırlayamadığını belirten Hasan Said, onun iddialarına cevap vermeye başlar. Evvelâ Hind ve Acem diyarı, Irak ve Arap şehirlerinde Mevlevihânelerin bulunmadığı, bilgisizce bir itiraftır. Kerim Necâtî, Sâkıb Dede'nin *Sefîne* adlı eseri ve *Esrar Dede Tezkiresi* sayılmasa da, H 1309 (M 1892) yılında yayımlanan *Semâhâne-i Edeb* isimli kitabı bile görmemiş, işitmemiştir. Adnî Receb Dede, Belgrad Mevlevihânesi şeyhi Ramazan Dede'den feyiz aldıktan sonra onun yerine posta oturmuş; H 1100 (M 1688-89) yılında vefat etmiştir. Adnî Receb'in şiirlerinden örnek veren Said Çelebi, *Nahl-i Tecellî* adlı bir eseri olduğunu, burada Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden seçtiği beyitleri beşer beyitle izah ettiğini, ayrıca Örfî-i Şîrâzî'nin tanınmış bir kasidesini açıkladığını anlatır. Saraybosna'da da bir Mevlevihâne olup Tevekkülî Dede, bu şehrin marifete susamış kişilerini, irfanın tatlı suyuna kandırmıştır. Buralardan başka Edirne, Filibe, Selanik, Siroz, Üsküp, Elbasan, Niş, Yenişehir-i Fenâr gibi beldelede de Mevlevihâneler vardır. Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesinde yetişen Nazif Dede (1209-1278/1794-1862) ile damadı Avnî Bey (ö. 1883), Osmanlı edebiyat tarihinin iki değerli simasıdır.

İran'daki Mevlevîhâneye gelince... Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/ 1676?), irfan yönünden Şems-i Tebrîzî'ye mensup olduğundan Bostân-ı Evvel Çelebi'nin (961-1040/ 1553-1630) halifeliği zamanında Konya'ya gelerek Mevlevî olmuştur. Sâib, şeyh tarafından halife tayin edilmiş olarak Tebriz'e döndüğünde onun canlandığı Mevlevî zaviyesi, İran ve Anadolu şairleri için nurlu bir mahfil olmuştur. Söz konusu şairin “Ne ihtiyâc ki sâkî vere şarâb sana/ Ki öz piyâlesini virdi âfitâb sana” matlayla başlayan gazeli, Osmanlı edebiyatını bildiğini, bundan dolayı Anadolu'da ikamet ettiğini anlatmakta; bazı Farsça beyitleri de Mevlevî olduğunu göstermektedir.

“*Menâkıb-ı Sevâkıb*” [doğrusu: *Sevâkıbu'l-menâkıb*] adlı eserin yazarı Abdülvehhâb-ı Hemedânî'nin (ö. 954/ 1547) kızkardeşinin oğlu olup İran âlimlerinden ilimleri tahsil ederek Hicâzî Dede'ye bağlanan Nasîrâ Dede (ö. 1050/ 1640), İran'da çokça seyahat ettikten sonra Sâib'in davetine icabet ederek Tebriz'de uzun müddet ikamet etmiştir. Daha sonra Bağdat Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilerek Şah Abbas fetretinde bile Mevlevî ayinini bırakmamıştır. Mevlevî tarikatının esaslarını koyan Sultan Veled'in torunu Sultan Dîvânî, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr* adlı eserini Şah İsmail'den almak üzere İran'a geldiğinde, birçok faziletli kişi ve şair, onun nazarının tesiriyle Mevlevî olmuştur. Şahın oğlu Safiyy-i Hatâyî, o irfan kervanına katılarak Anadolu'ya gelmiş ve ömrünün sonuna kadar Dîvânî'nin dairesinde hizmet etmiştir. Çaldıran zaferini müteakiben aman dileyen Fulâd Mirza ile Ulvan Mirza, Halep'te ikamete memur edildikleri zaman, bu şehirdeki Mevlevîhâneyi inşa ederek Mevlânâ (halifesi) makamından bir şeyh yollanmasını rica etmişler; Fakrî Dede de postnişîn olarak gönderilmişti. Bu tafsilat, İran'da Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birçok dervişin iman ve ictihad kitabı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4. Hasan Said, 3 Kânûn-ı Evvel 1335 (3 Aralık 1919) tarihli *Alemdar* gazetesinde çıkan ve yine “Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler” başlığını taşıyan makalesinde de ilkin meşhur Fars şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/ 1390?) Mevlevîliğe alâkasız kalmadığını belirtir. Sonra Molla Câmî'nin (817-898/ 1414-1492) Mevlânâ'yı ve onun Konya'daki türbesini öven Farsça beyitlerini nakleder. *Mesnevî*'nin Fars diliyle yazılmış olmasından ötürü yalnız Anadolu'da değil, Hindistan ve İran'da da nice susmuş kimseleri irfan sabahına aşına ettiğini anlatır. Acem büyüklerinin şiir ve eserlerinde Mevlânâ'ya dair pek çok methiye bulunduğunu ifade eden yazar, Mevlevîliğe muhabbetin dergâh ve hücrelerle sınırlı olmadığı kanaatindedir. Müellifin görüştüğü Veled Çelebi (İzbudak, 1869-1953), Hindistan'da *Mesnevî*'ye yirmiye aşkın şerhin basıldığını ve kendisinin hepsini mütalea ettiğini anlatmıştır. Hindistan'da Celâleddîn-i Rûmî'nin söz konusu eseri hakkındaki bazı çalışma ve yayımlardan da bahseden Hasan Said, böylece orada Mevlevîlik sevgisinin ne derecelerde olduğunu belirtmek istemiştir.

Makalesinin devamında Irak ve Arabistan'daki Mevlevîhânelerin sayısının -Kerim Necâtî'nin iddia ettiği gibi- üç, dörtten ibaret olmadığını söyleyen yazar, Mekke, Şam, Kahire, Kudüs, Kıbrıs Mevlevîhâneleri ve onların bazı şeyhleri hakkında bilgi vermiştir. (1919 yılı itibarıyla) bugün Hama, Mekke, Musul, Bağdat, Deyrizor, Adana, Kerkük şehirlerindeki Mevlevîhâneler tarihe karışmıştır.

Halep, Humus, Şam, Trablusşam, Lazkiye, Kudüs, Maraş, Kahire, Urfa gibi meşhur beldelerdeki Mevlevîhaneler ise mevcut olup buralarda belirli günlerde Mevlânâ ayini yapılmaktadır.

Galata Mevlevîhânesi hakkındaki bahse gelince, Hasan Said, Kerim Necâtî'nin çokça zamandan beri Mevlevî dergâhlarına uğramadığı tahmininde bulunmakta; adı geçen tekkede hücrede oturan on dedenin olduğunu belirtmektedir. Şeyh dairesi harap ve perişan olduğundan postnişin efendi Üsküdar'da ikamet etmektedir. Makale sahibi, merhum Hakkı Dede'nin iki yetiminin kapı dışarı edilmesini tarihi ve tafsilatıyla yazdığı takdirde birçok dostların muhabbet hasletini rencide edeceği endişesini taşımaktadır. İtiraz sahibi, o sayfaları, yazarı öfkelenendirip açtırmak yerine, varlığını, "ihvân" ve dervişlerin rahat yaşamasını sağlamaya hasretmelidir. Aynı muhatabının Dârü'l-elhân hakkındaki yanıltıcı sözlerine cevap verme lüzumunu duymadığını ifade eden Said Çelebi, idrak kulağı paslanmış kimse için nefes tüketmeye vaktinin müsait olmadığını belirterek yazısını tamamlar.

5. Hasan Said, 24 Eylül 1336 (24 Eylül 1920) tarihli *Alemdar*'da çıkan ve "Tarikat-i Mevleviyye Târîhi" adını taşıyan yazısını, Mevlevî fâzıllarının irfan nazarlarına arz etmiştir. Köprülüzade Mehmed Fuad'la (Köprülü, 1890-1966) *Ümid* dergisinin idarehanesinde edebiyat tarihimize dair fikir alışverişinde bulunurken, onun Osmanlı edebiyatıyla Mevlevîlik arasındaki bağları açık açık anlattığını, kendisinden söz konusu tarikatın kuruluşu, genişlemesi ve başlangıcından 20. asır başlarına kadar ne gibi hadiselerle dolaşım yeri olduğu konularında bilgi veren bir Mevlevî tarihi yazmasını istediğini belirtir. Fakat böyle muazzam bir eser meydana getirmek, kendisi gibi âcizler için mümkün değildir. 1919 yılında "Hazret-i Pîr" makamının kâtipliği hizmetiyle Konya'ya gittiğini ve türbedeki Mevlevî şeyhleri hakkında bazı ziyaretçilere bilgi verdiğini belirten Hasan Said, buradaki kırkı aşan sanduka arasında eski dervişlerce bile bilinmeyen kabirlerin olduğunu anlatır. Ona göre, Mevlevîlerin ellerinde yerli yerinde, düzenli ve zamanın gereklerine uygun bir menkıbe kitabı yoktur. Şems-i Tebrîzî hakkında dervişlerin ağızlarında birbirine uymayan birtakım rivayetler dolaşmakta; Mevlânâ'nın oğlu Alâaddin Çelebi hakkında da kesin bilgiler bulunmamaktadır. Mevlânâ'nın makamında posta oturan kişiler arasında şeyhlik vazifesini kabul etmeyen ve azledilenlerin yer aldığını hatırlatan yazar, o cümleden olarak Ebû Bekir Çelebi'nin (ö. 1052/ 1642) azil sebebi üzerinde durmaktadır. Naîmâ tarihinde [c. 3, s. 338-340'de] verilen bilginin ne kadar vesikaya dayalı ve doğru olduğu hususunun etraflıca düşünülmesi gerektiğini belirten Hasan Said, meselenin gizli taraflarına temas ederek asıl müsebbibin, sufiler aleyhinde yalanlar söyleyen, arabozucu dedikodular yayan Kadızâde (ö. 1045/ 1635) olduğunu anlatmaktadır.

Tezkirelerde Mevlevîhanelerin on sekiz sene kapatıldığı ve Mevlevî ayininin de yasaklandığı görülmektedir. Hatta bir hiciv kıtasına göre bu dergâhların kapatılması, Vâni Mehmed Efendi'nin (ö. 1096/ 1685) Sultan IV. Mehmed devrinde anılan hükümdarın hocası olduğu zamanda meydana gelmiştir. Yazar, dergâhların kapatılış sebeplerinin de meçhul olduğu fikrindedir. (Sâkıb Dede'nin) *Sefîne(-i Nefîse-i Mevleviyan)* ve *Esrar Dede Tezkiresi* gibi pek çok kaynak mevcut olduğu hâlde şimdiye kadar Mevlevî tarikatı tarihinin yazılamayışı, hakikaten üzülmeye değer bir meseledir.

Asırlardan beri Osmanlı sultanları tarafından saygı gösterilen Mevlevîliği sonra gelenlere yazılı olarak ulaştırmak, Mevlevî fâzıllarının üzerine düşen bir vazifedir. Bunu, tarikatın maarif sever kişilerinden yalnız yazarın kendisi değil, birçok kimse beklemekte ve istemektedir.

6. Hasan Said, 31 Kânûn-ı Evvel 1335 (31 Aralık 1919) tarihli *Alemdar*'da çıkan yazısını, Şûrâ-yı Devlet âzâsından olan Veled Çelebi'ye hitaben kaleme almıştır. Veled Çelebi, aynı gazetenin 28 Kânûn-ı Evvel 1335 (28 Aralık 1919) tarihli sayısında yayımlanan "Hindistan'da Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler" başlıklı yazısını, "İbn Mevlânâ Hasan Said Çelebi Efendi'ye" ithaf etmiştir. "Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler" hakkındaki dervişçe sözlerinin Süleyman Nazif (1869-1927), Ahmed Remzi (Akyürek, 1872-1944) ve Veled Çelebi'nin iltifatlarına mazhar oluşundan duyduğu memnuniyeti dile getiren Hasan Said, *Alemdar* sütunlarında Mevlevîliğe dair fikirlerini ileri sürerek seleflerin manevi haslet ve olgunluklarını sonradan gelenlere anlatmayı hedeflediğini, o zor irfani konuların, kendileri gibi değerli üstatların yardımlarıyla süslendiğini, böylece kusur ve noksanlarının da görünmez hâle geldiğini ifade eder. Hasan Said'in geçmiş ruhların taltif sesine akis yeri olan hazin gönlünde hissettiği manevi zevkler, o kırık dökük yazıların yazılması için kamçı olmaktadır.

Arap dâhîlerinin ebedî, kalıcı eserlerini nehre atıp köprü yaparak üstünden yırtıcı hayvan misali askerlerini geçiren Cengiz Han (ö. 1227) gibi bir musibetin kudurmuşcasına saldırısı, sonsuza kadar bâkî olan Muhammedî nurlara set olmak şöyle dursun, günlerce yası akıntı rengiyle büyük denizlere karışan Şattü'l-Arab, İslâm'ın uzak sahillerinde bile pek çok sufi âriflerine beyan mürekkebi olmuştur. Görüş merceği pek kısa olan âmâlar, Hazret-i Muhammed'e (s.a.v.) ait irfanı, dolayısıyla Mevlevîlik sevgisini ancak Osmanlı ufuklarında görmektedirler. Veled Çelebi, Mevlevî muhabbeti sınırlarının dünyayı kaplayacak ölçüde olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermiştir. Zıtların bir araya gelmesi türünden Cengiz fetreti binlerce anlayış hazinesini okyanusa karıştırmakla beraber Anadolu'da iki sultanlık meydana getirmiştir: Birisi bütün haşmetiyle Osmanlı saltanatı, diğeri ise pek çok faziletli kişiye feyiz veren Mevlevîlik irfan saltanatı... Bu açıkça belli ve canlı gerçeğin karşısında inkâr yolunu tutan anlayış zayıflarının çok gülünç bir durumda kalacakları aşikârdır.

Veled Çelebi, gerçeği ortaya koyan o makalesinde, Hz. Mevlânâ'nın güzel eserlerine İran şairlerinin nazireleri olduğunu yazmışsa da bunu ayrıntılı bir şekilde açıklamamıştır. Böyle görülmemiş edebî nimetlerden istekli kişilerin mahrum kalmasına onun razı olamayacağı şüphesizdir. Gerek bu hususta bilgi verilir ve gerek Mevlevîliğe ait güzel şeyleri benzersiz üslubuyla ortaya koyan merhum Yenişehirli Avnî Bey'in (ö. 1883) basılmamış şiirleri neşredilecek olursa, kendilerine saygılarını yükseltecek edeb(iyat) susamışlarına Hasan Said öncü olacaktır.

7. Hasan Said'in, 18. asrın ikinci yarısının Mevlevî şairlerinden ve daha ziyade *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* adlı eseriyle tanınmış olan Esrar Dede (1162-1211/ 1749-1797) hakkında, 18 Kânûn-ı Sâni 1329 (31 Ocak 1914) tarih ve 26 sayılı *Büyük Duygu* dergisinde bir makalesinin yer aldığını biliyoruz. Onun, *Peyâm-Sabâh* gazetesinin 8 Nisan 1336 (8 Nisan 1920) tarih ve 32 sayılı edebî nüshasında

çıkan “Lugat-ı Talyan” başlıklı yazısında ise söz konusu şairin bilinmeyen bir eserini tanıttığı görülmektedir. Said Çelebi'nin anılan makalesinden öğrenildiğine göre, bu lugat, Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nde [Ali Emîrî, Manzum nr. 766, vr. 53b-58b], Şeyh Gâlib'in hususi bir mecmuası içinde, Esrar Dede'nin el yazısıyla yer almaktadır. Eserin telif sebebi ve mukaddime kısmını bu yazma nüshadan aktaran Hasan Said, makalesinin sonlarında Esrar Dede'nin hayatı hakkında kısa bilgi ve basılmış divanından bazı şiir örnekleri verir. Onun Arapça, Farsça, Rumca gibi doğu lisanlarından başka Latince, İtalyanca gibi batı dillerini de öğrendiğini ve bu konuda bir eser meydana getirdiğini belirtir. Hasan Said'in bu yazısının yeni olan tarafı, Esrar Dede'nin o zamana kadar bilinmeyen Talyan Lugatı'nı, Osmanlı edebiyatı tarihine alâka duyan okuyuculara tanıtmasıdır.

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Hasan Said'in yazıları Latin alfabesine aktarılırken Arapça, Farsça ibarelerin asli harfleriyle yazılması tercih edilmiş; yazar veya dizgiciden ileri gelen yanlışlar düzeltilmiştir. Anılan makalelerde yapılmış alıntılar kaynaklarıyla karşılaştırılarak -varsa- onların hataları da tashih edilip rastlanan noksanları köşeli parantez içinde eklenerek giderilmiştir. Makalelerin sahibi Saîd Çelebi'ye ait dipnotlar, asıl metinlerde olduğu gibi [] işareti içinde ve aynı rakamlarla verilmiş; tarafımızdan düzeltme, tercüme, açıklama gibi maksatlarla eklenen dipnotlarsa baştan sona kadar devam eden sıra numarasıyla gösterilmiştir. Yazar veya dizgiciden ileri gelen hatalı bilgiler dipnotlarda belirtilerek düzeltilmiştir. Hicri veya Rumi tarihlerin Miladi karşılıkları da [] işareti içinde belirtilmiştir.

Bir Mübâhase

Geçenlerde, bir yerde tarîk-ı feyz-refîk-ı Mevlevî'nin bâzı erkânı, âyîni için ilmiyyeden bir zât i'tirâzâtında bulunmuş idi. O meclisde mûmâ ileyhe münâsib cevâblar verildiği gibi daha ziyâde i'tâ-yı tafsilâta zemîn ve zamân muvâfık olamadığından âtîde *Ceride-i feride-i Sûfiyye* ile uzun uzadıya cevâb vereceğimi va'd eylemişdim. Binâen aleyh o i'tirâz, fakîri -alâkadâr bulunmaklığım i'tibârıyla- taharrî ve tedkîk-ı hakâyika sevk etdi. Aczimi i'tirâf ile berâber pek çok taharriyâtta, mütâleâtta bulundum. Neticeyi şöylece arza şürû' eyledim. Tekâyâ-yı Mevleviyyede âlât-ı mutribe ile icrâ-yı âyînin bâzı fukahâ hürmetine ve bâzıları hilline kâ'il olmuşlardır. Nitekim mu'teriz-i mûmâ-ileyh *Fetâvâ-yı Bezzâziye*'nin şu “Ney ve melâhî asvâtını istimâ harâmdır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri, ‘Melâhî istimâî mâsiyet ve melâhî istimâî için bir yerde kalmak fîsk ve melâhiyle telezzüz küfürdür’ buyurmuşdur. Çünkü insân cevârih ve âzâsını mâ-hulika lehin gayrıda bulundurmak küfrân-ı nîmet olup şükür değildir. Bu bâbda istimâ'-ı melâhîden ictinâb ekîden vâcibdir” ibâreleriyle i'tirâz etmişdi.

Şimdi, gerek hadîs-i şerîfde ve gerek ifâde-i *Bezzâziye*'de “melâhî” kaydı i'lân ediyor ki harâm olan istimâ', tâât-i mefrûzadan infikâk ile kâ'imdir. Meselâ insânı namâzdan alıkoyan ve yâhûd zinâ ve bunun gibi sâ'ir mâsiyet-i muharreme ile işgâl eden istimâ'dır. Yoksa lehv mutlak olarak harâm değildir. Çünkü melâhînin helâl olan cihetleri de vardır. Lehviyâtın tahrîmi, yalnız mecâlis-i feseka

gibi envâ'-ı kebâ'ir ve muharremâtından bir nev'e mukterin olan kebâ'irdir.

Şimdi mes'eleyi biraz aklî ve mantıkî olarak muhâkeme edelim. Cedd-i âlî-tebârim Cenâb-ı Pîr-i Destgîr Hazret-i Mevlânâ Efendimiz eâzım-ı fukahâ-yı İslâmiyyedendir. *Mesnevî-i Şerîf*'i ise mağz-ı Kur'ân'dır. İrfân ü ilm-i velâyet-penâhîlerine hudûd yoktur. Binâ'en aleyh neden *Mesnevî-i Şerîf*'i:

بشنو از نی چون حکایت می کند
از جدایی ها شکایت می کند¹

beyt-i 'âlîsiyle başlamışdır? Sâniyen, ulemâ-yı zâhire indinde bile bir mevki-i bâlâterîni olan Cenâb-ı Mollâ Câmî'nin bir gazelinde:

چیست میدانی صدای چنگ و عود
انت حسبی انت کافی یا ودود²

beyti, tegannînin ulviyetini her zamân i'lâ[n] eden nefehât-ı evliyâdır ki müstağnî-i izâhdır. Delâ'il-i şer'iiyyeye gelince: Muttalib b. Abdullah³ radiya'llâhu anh efendimizden mervîdir ki Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri لهوا والعبوا buyurmuşlardır. Yâni "Eğleniniz, oynayınız. Dîninizde gîlzet ve dürüşti görmeği kerîh addederim."⁴

Bağdad Târîhinde Hatîb, Abdullah bin Saîd İbn Kesîr'den rivâyet ederek şöyle demişdir: İbrâhîm Zührî-i Mevsîlî yüz seksen dört târîhinde [M 800-801 senesinde] Irâk'a gelmişti. Halîfe Hârûnü'r-Reşîd'in fevkalâde hürmet ve riâyetine mazhar olup tegannînin mübâh ve helâl olduğuna fetvâ verdi. O sıralarda istimâ'-ı hadîs için yanına gelen muhaddîsinden biri, İbrâhîm Zührî'yi tegannî ile meşgûl bulunca hiddet edip "Senden hadîs istimâ'ına pek harîs idim, lâkin bundan sonra hadîs işitmeği ârzû etmem" diyip gitmiştir. Bunun üzerine İbrâhîm Zührî, "Bağdâd'da bulunduğum müddetde evvelce tegannî etmedikçe hiçbir kimseye hadîs rivâyet etmeyeceğime yemîn etdim" der. Bu vak'a Bağdâd'da şüyû' bulup Hârûnü'r-Reşîd'e kadar vâsıl olur. Hârûnü'r-Reşîd, İbrâhîm'i dâvet edip bir sirkat maddesinden dolayı berâ-yı i'tâ-yı hüküm bâzı hadîs-i şerîf sorar ve aralarında şu vechle bir muhâvere cereyân eder:

İbrâhîm Zührî- Evvelen efendim fermân buyurunuz, bir ûd getirsinler.

Hârûnü'r-Reşîd- Ne için istiyorsunuz?

İbrâhîm- Tegannî için hilâfet-penâhım.

(İbrâhîm, Hârûnü'r-Reşîd'in tebessümünden intikâl etmekle)

İbrâhîm- Mesmû'-ı 'âlî-i şevket-penâhîleri buyurulmuşdur; dünkü gün o sefih herîfin kelâmı dâ'inizi tegannî etmedikçe hadîs rivâyet etmemek yemînine ilcâ etmişti.

¹ "Dinle bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor?" (Gölpınarlı, 1995, s. I/ 1).

² "Çeng ve udun sesi nedir biliyor musun? "Ey Vedûd (salih kullarına sevgi, merhamet ve rızası çok Rabbim), sen bana yetersin, kâfi gelirsin." (duası)...

³ Hadisi rivayet eden kişinin adı makalede "Abdullah ibn Muttalib", Beyhaki'de ise "Muttalib b. Abdullah" şeklindedir. Biz yazıdaki ismi, Beyhaki'deki kayda göre düzelttik.

⁴ Beyhaki, *Şuabü'l-îmân*, 5/2231. Elbâni, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife...*'de (nr. 2258) bu hadisin mevzu, yani asılsız olduğunu belirtir.

Hârûnü'r-Reşîd- Evet, işitdim, diyerek bir ûd getirilmesini emreder.

İbrâhîm ûd ile:

يا أم الطلحة إن البين قد أفدا
قل التواء لئن كان الرحيل غدا⁵

sûretiyle tegannî etdikden sonra rivâyet-i hadîse başlar.

Hârûnü'r-Reşîd- Fukahânızdan tegannînin hürmetine kâ'il olan kimlerdir?

İbrâhîm- Hak tarafından hissiyâtı bağlanmış olanlar.

Ne kadar rengîn cevâb! İbrâhîm'in ahkâm-ı şer'ıyyeye mahsûs olarak on yedi bin hadîs-i şerîf bildiğini Müzenî ile Hatîb hikâye etmişlerdir. Müşârun ileyh ehâdis-i şerîfeyi bilhâssa Ebû İshak'dan ahz u hıfz eylemiştir. Buhârî'de mastûrdur. Sikadan, erbâb-ı adlden olduğuna ittifâk vardır. İmâm Şâfi, İmâm Ahmed ibn Hanbel, kütüb-i sahîha ashâbı müşârun ileyhden hadîs telakkî etmişlerdir. Şek yokdur ki müşârun ileyhin hadîs rivâyetinden mukaddem ûd ile tegannî etmesi, husûsiyle huzûr-ı Hârûnü'r-Reşîd'de hadîs-i Fahr-i Kâ'inâta mücerred tâzîm içindir. Çünkü rûhun galeyânı, savt-ı latîf ile husûl bulur. Tâzîm ise rûhun feverân ve faâliyet[iy]le daha ziyâde icrâ olunur ki nişâne-i vecd ü istiğrâkdir. İbn Kuteybe ve sâ'irleri hikâye ederler ki İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretlerinin Amrûh isminde bir komşusu her gece:

أضاعوني وأَيَّ فِتْنٍ أَضَاعُوا
لِيَوْمٍ كَرِيهَةٍ وَسِدَادٍ تُغَرِّ⁶

beytiyle tegannî eder ve Hazret-i İmâm dahi dinlermiş. Bir gece mîadî hulûl ettiği hâlde tegannîden bir eser zuhûr etmeyince merkûmun nerede bulunduğuna vâki' olan su'âlîne, gece sokakda bulunmakla zâbîta tarafından tutulup Emîr İsâ'nın tevkîfhânesine hapsedildiğini söylerler. Hazret-i İmâm, derakab emîrin yanına gidip komşusunun tahliyesini ister. Emîr komşusunun ismini sorar. Hazret-i İmâm ismini söylerse de mahlasını bilemez. Emîr derhâl habishânede ne kadar Amrûh isminde mevkûf var ise hepsinin tahliye edilmesini emreder. Hazret-i İmâm mevkûfın meyânında komşusunu görünce, اخفناك يا فتى yâni "Seni gâ'ib etdik" sûretiyle latîfe eder. Komşusu, "Hayır efendim, beni muhâfaza buyurdunuz" cevâbını verir.

İşte şu hikâye İmâm-ı Âzâmın tegannî istimâ'ını ve komşusunu tegannîden men' etmediklerini mutazammın olmağla tegannînin ibâhatına delâlet eder. Çünkü Hazret-i İmâmın zühd ü takvâya i'tinâ-yı tâmm ile berâber her gece tegannî istimâ' etmesi, ibâhatdan başka bir şeye haml olunamaz. Ammâ Hazret-i İmâmın şu fi'line muhâlif olarak tegannînin cevâzı hakkındaki akvâli, zinâ vü şûrb-i hamr gibi muharremâta takrîb etmemelidir ki müşârun ileyhin kavli ile fi'li beynini tevfiik mümkün olsun.

Ebû'l-ferec el-İsfahânî kitâbü'l-Egānî'de şöyle hikâye eder: "İmâm Mâlik ibn Enes Hazretleri, başını pencereden uzadıp sokakda geçen bir şahsın tegannîsinin hatâsını tashîh etdi. Şahs-ı merkûm tekrârını

⁵ "Ey Talha'nın annesi, ayrılık geldi çattı... Eğer gidiş yarınsa kalış süresi kısa..." (El-Ehvas el-Ensârî)

⁶ "Beni kaybettiler; ne büyük bir genci kaybettiler! Zorlu bir gün için ve bir açığı kapatmak için..."

ricâ edip Hazret-i İmâm dedi ki “Şâyed sana soracak olursa İmâm Mâlik ibn Enes'den tâlîm etdim cevâbını ver” demiştir.

Münâvî, *Tabakât-ı Evliyâ*'da Tarsûsî'den Taberânî vâsıtasıyla Abdullah ibn İmâm Ahmed ibn Hanbel'e muttasıl senedât ile rivâyet ederek şöyle zikretmiştir. Abdullah bir zât ile pederim arasında âtîdeki muhâverenin cereyânını işitdim demiştir.

Zât- Bu sûfiyye gürûhu, ilimden bî-behre olarak böyle mütevekkilâne mescidlerde otururlar?

Pederim (Yâni Hazret-i İmâm Hanbel)- Onları o sûretle mesâcide ik'âd eden ilimdir.

Zât- Bunların ecell-i himmetleri lokma ile hırkaya münsarîftir.

Pederim- Sûfî sîretinde bulunanlar mâzûrdurlar. Bunların o husûsdaki özürlerinden âzam bir özür göremem.

Zât- Bir savt işitdikleri gibi hemen raksa kıyâm ederler?

Pederim- Onları hâline bırak, varsın Rableriyle ferah bulsunlar.

Sübkî, *Tabakât*'ında İsmâîl-i Müzenî'nin terceme-i hâlinde zikretmiştir ki:

Bir gün Müzenî, İmâm Şâfiî, İbrâhîm ibn İsmâîl ibn Aliyye (?) üçü birlikde bir hâne civârından geçerken mezkûr hâne câriyelerinden birinin:

خَلِيلِي مَا بَالُ الْمَطَايَا كَأَنَّمَا نَرَاهَا
عَلَّ نَرَاهَا عَلَى الْأَدْبَارِ بِالْقَوْمِ تَتَكَصَّنُ⁷

beytini orada ictimâ' etmiş olan bir cemiyete tegannî ettiğini işitmekle Hazret-i İmâm Şâfiî rufekâsına “Geliniz, dinleyelim.” [demiş.] Biraz sonra câriye sükût etmekle İbrâhîm'e hitâben “Tegannîden sana bir te'sîr ve tarab hâsıl oluyor mu?” diye sor[d]ukda, İbrâhîm “Hayır, olmuyor” cevâbını verince, “Öyle ise sende his yokmuş!” cevâbını vermiştir.

Görülüyor ki eimme-i erbaa hazarâtı tegannî istimâ' etmişlerdir. Şu hâlde sâhib-i mezheb olan zevâtın istimâi câ'iz oluyor da efrâdın istimâi neden câ'iz olmuyor? Yine biraz evvelce arz ettiğim gibi “Sû'-i isti'mâlâta uğrar; salât ü savma mâni' olur” kaydıyla istimâ'-ı lehviyyât ind-i fukahâda tecvîz edilmemiş; fakat sırf mecâlis-i fesekada.

Fahr-i Kâ'inât salla'llâhü teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri bâzı gazavâtdan sâlimen ve gânimen avdet buyurdıkları zamân deflerle istikbâl olunup i'lân-ı sürûr u şâdmânî edilir idi.

Fahr-i Kâ'inât onları o hâlden men' buyurmamışlardır. İşte bu haber ve sonra zikredeceğimiz bâzı rivâyât-ı sahîha Fahr-i Kâ'inâtın def sadâsını istimâ' buyurdıklarına delîl olduğundan tegannînin ibâhatına bütün mânâsıyla misâl olabilir.

Vâkiâ yukarıda arz olunduğu gibi lehviyyâtın istimâ'ı tahrîm edilmiştir. Fakat ifâde-i Bezzâziyye'yi

⁷ “Arkadaşlar, atlara ne oluyor? Sanki onları görüyoruz. Belki de halkla birlikte geri döndüklerini görüyoruz.” (el-Ehvas el-Ensârî).

tâmîk ve tahlîl edersek, görürüz ki “istimâ” kelimesi mutlak zikrolunmayıp “melâhî” kaydıyla takyîd edilmiştir. *Muhtasar-ı Muhîr*'de mastûrdur ki ney ve sâ'ir melâhî savtını istimâ harâmıdır. Lâkin bağıteten işiden insân mâzûrdur. Ama lehv tarîkıyla olmayarak tegannî etmekde be'is yokdur.

Hasan ibn Ziyâd'dan mervîdir ki, “Nikâh ve arûs cemiyetlerinde def çalmakda mahzûr olamaz.” Hulâsa kütüb-i fıkhiyyede melâhî istimâ'nın tahrîmi, lehv kaydıyla mukayyed bulunduğundan lehv tarîkıyla olmamak üzere istimâ'-ı tegannî mübâhdır. Binâ'en aleyh kütüb-i fıkhiyyede fukahâca mecma'un aleyh budur. Mu'teriz-i mûmâ ileyh gibi i'tirâz edenler var ise fıkıh kitâblarını birer def'a okumalıdır ki hakikat bütün uryânlığıyla ser-nümâ-yı zu[h]ûr olsun. Çünkü aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri gazavât-ı mübârekeden avdetlerinde, yukarıda arz olunduğu üzere benât-ı Neccâriniyye el-Vedâ-nâm mahalle çıkarak ellerinde def olduğu hâlde:

طلع البدر علينا
من ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا
ما دعا لله داع⁸

beyitleriyle i'lân-ı sürûr u şâdmânî eylerler idi. Bundan mâadâ Hazret-i Âişe diğer bir hadisinde buyurmuşdur ki “Yanımda iki câriye tegannî etmekde idiler. Fahr-i Kâ'inât aleyhi's-salâtü ve's-selâm⁹ içeriye girdi ve yatak üzerine uzanıp yüzünü çevirdiler. O sırada Hazret-i Ebû Bekri's-Sıddîk radiya'llâhu anh içeri girip beni tekdîr etmek istedi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm, “Bırak hâllerine!” buyurdular. Bunun üzerine Fahr-i Kâ'inât aleyhi's-salâtü ve's-selâm uyuyunca Cenâb-ı Ebû Bekr'in işâreti üzerine câriyeler çıkıp gittiler. Hulâsa daha yüzlerce emsâl vardır ki hepsi de eâzım-ı İslâmiyeden mervîdir. Binâ'en aleyh âlât-ı mutribe ve tegannî istimâ'nı tahrîm, mecâlis-i feseka ve ayş ü işret meclislerine âid olmağla bunlardan gayrı istimâ'-ı tegannî mübâhdır.

Binâ'en aleyh tekâyâ-yı Mevleviyyede ney ve def ile semâ' ve deverân icrâ olunur. Oradaki âlât-ı mutribe isti'mâli tarîk-ı Allâmü'l-guyûbda tatyîb-i kulûb ve tenşît-i sülûk içindir. Binâ'en aleyh o meclisin şeref ü ulviyyetini hiçbir zamân nakîsadâr etmez. Çünkü dervîşânın mukâbele ve icrâ-yı âyîn günleri bir yevm-i sürûrdur. Sâlikîn-i tarîkat ancak mecâlis-i zikirde sürûr u hubûr görürler; icrâ-yı ferah ederler. Başka vakitlerde onlarda sürûrdan eser yokdur.

Sâniyen; *Bağdâd Târîhinde* İbrahim Zührî'nin hikâyesini zikretmişdik. Binâ'en aleyh mağz-ı Kur'ânü'l-azîmü's-şân olan ve fukahâ-yı İslâmiyemizden mârûf bir zât-ı şerîfîn:

اننى ابصرت فى النوم الرسول
فى يديه المثنوى وهو يقول
صنفت كتب كثيرة معنوى

⁸ “Veda Tepesinden yükselen dolunay üzerimize doğdu. Allah'a davetinden dolayı bize şükür vacib oldu.”

⁹ Bu kelimeler, makalenin Arap harfli asıl metninde “ve sellem” şeklindedir. Biz dizgici yanlış olduğunu düşünerek onu “ve's-selâm” biçiminde düzelttik. Anılan ibarenin devamındaki iki cümlede de “aleyhi's-salâtü ve's-selâm” duası, “aleyhi's-salâtü ve sellem” şeklinde çıkmıştır. Biz onları da belirttiğimiz şekilde tashih ettik.

ليس فيها كالكتاب المثنوى¹⁰

medhiye-i garrâsiyla kudsiyet ve ulviyyeti bir hadîs-i mânevî ile mü'eyyed olan *Mesnevî-i Şerîf* den esnâ-yı mukâbeledede kırâ'at olunan bâzı parçalardan mukaddem ve arasında nâyın tegannîsi, bilâ-şek ve lâ-şübhe kelâm-ı Cenâb-ı Pîr-i Destgîre mücerred hürmet ve tâzîm içindir. Bundan mâ'adâ eimme-i Şâfi'iyeden olan gavsü'l-âzam Cenâb-ı Abdulkâdir-i Geylânî ve Ebü'l-alemeyn, sultânü'l-urefâ Hazret-i Seyyid Ahmed-i Rıfâ'î ve bedrû'l-fuzalâ ve etkıyâ Hazret-i Seyyid Bedevî kaddesa'llâhu esrârühüm zamânlarında dahi tabl ü def istimâ' buyurmuşlardır. Hattâ şu istimâ' yedi, sekiz yüz sene mukaddem vâki' olduğuna nazaran demek ki o vakitler bile istimâ'-ı tegannî ve tabl ü def câ'iz imiş. Fakat yine tahrîminden bahsolununca biz de ona tâbî'iz fakat muharremâtından bir nev'e mukterin olan istimâ'dır. Yoksa bütün tegannî harâm olamaz. Buna artık muhtelif ve müteaddid edille getirdik. Yalnız şurasını da arz edeyim ki yedi yüz sene mukaddem tebe'-i tâbîn ve eimme-i müctehidîn mevcûd idi. Bi't-tabi' bu hâl onlarca da mâlûmdur. Nâyın, defin sadâsını Cenâb-ı Monlâ Câmî kuddise sırruhu's-sâmînin buyurdukları gibi:

چيست ميدانی صدای نای و عود
انت حسبی انت کافی یا ودود

sûretiyle dinlemelidir ki matlûb sâbit olsun.

İşte azîzim, âyîn ve usûl-i Mevleviye bu sûretle te'sîs [ü] vaz' kılınmıştır. Elbetde gavsü'l-vâsılın ve tâcû'l-muhakkikîn ve mahzen-i esrâr-ı Rabbü'l-âlemîn Cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kuddise sırruhu's-sâmî efendimiz hazretleri bu cihetleri de düşünmüşlerdir. Çünkü evvelce mastûr olduğu gibi kendileri eâzım ve efâhim-ı fukahâdandırılar. Şer'in men' etdiğini bi't-tabi' biz âcizlerden, nâçizlerden ziyâde kabûl buyurmazlar. Bu sebebdan sadâ-yı nây ü defden yâni *Mesnevî-i* kudsîlerindeki "bişnev"den maksad, Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn Kur'ân-ı Kerîm'de¹¹ kavî-i şerîfiyle işâret buyurulan hakikat-i insâniyeyi halk u icâddaki rumûzâtıdır. Tabîat-ı külliye, hareket-i felekiye, anâsır-ı maddiye, tabîat-ı cüz'îye, enfüs-i hayvâniye, sûret-i cismâniyeden biâd ü cüdâlardan nasıl şikâyet ediyor" buyuruyorlar. Demek ki sadâ-yı nâyı böyle duymalı, yoksa bî-his hayvânât gibi duymamalı. Tabîi sizce de bu cihet makbûl olsa gerekdir.

این نه نجمست و نه رملست و نه خواب
و حی حق والله اعلم بالصواب¹²

beyt-i 'âlîsiyle makâleme hitâm verir ve ileride inşâallah vecd ü tevâcüd bahisleri hakkında da size mâlûmât-ı kâfiyeyi yine *Cerîde-i ferîde-i Sûfiyye* ile arz eylerim. Bâkî olasın hemîşe bâkî azîzim.

El-fakîrû'l-Mevlevî

¹⁰ "Rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Elinde *Mesnevî* vardı ve şöyle dedi: 'Manevi konulara dair çok kitap yazıldı. Onların içinde *Mesnevî* gibisi yoktur.'

¹¹ "...Ona ruhumdan üflediğim zaman..." (Kur'an, Hicr Suresi, 15/ 29)

¹² "Bu, ne yıldız bilgisidir, ne remil, ne de ruya.. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir!" (Gölpınarlı, 1991, s. IV/151).

İbn Hazret-i Mevlânâ Hasan Saîd

Ceride-i Sûfiyye, 16 Rebîu'l-evvel 1332- 30 Kânûn-ı Sâni 1329 (12 Şubat 1914), Sayı 83, s. 364-366.

Mûsikî ve Mevlevîlik

Enîs-i kitâb-ı irfânım azîzim Ünsî Dede Efendi; haylî zamândan beri mevzûât-ı mûsikiyeye dâ'ir *Alemdâr* sütunlarında nevâ-sâz olan makâlât-ı ârifânenizi -birçokları gibi- fakîr de muntazaman tâkib ediyorum.

Dehrin; velvele-i gûnâgûnundan bîzâr ve girîzân olan rûhlarımız, bilmem ki neden, dâ'imâ bir peygüle-i sükûneti cidâlgâh-ı kâ'inâta tercih ediyor!.. Siz de böylece kûşe-i inzivânımdan kemâl-i sükûn ile mevzûât-ı mûsikiyeyi nây-ı beyânınıza tevdi' ederek bizleri müstefiz ederken birden bire Dârü'l-elhân'ın âheng-i dîrâdûrına karışiverdiniz! Fîrûâtıdan ziyâde esâsa müteallik nikât-ı nazarınızdaki isâbetleri takdîr etmese idim derhâl:

“Kim etdi sana bu kârı teklîf!”

diye feryâda başlayacaktım. Maamâfih yine feryâd ediyorum. Mâlûm-ı ‘âlinizdir ki, Belgrad’dan bed’ ile diyâr-ı Hind ve Acem ve büldân-ı Irak ve Arab’da te’essüs eden Mevlevîhânelerimiz, birer mekteb-i ilm ü irfân, birer makarr-ı mûsikî-şinâsân idi. Târîh-i irfân-ı Osmânî’nin sahîfe-i mübâhâtına binlerce âsâr, daha fasîhi altı yüz kûsûr senelik saltanat-ı Osmâniyye’ye şî’r ve mûsikî gibi tev’em iki cihân-ı bedâyi’ bahş ve ilhâm eden Mevlevîhânelerimizin bugün sakf u cidârı bâzû-yı bî-emân-ı zamânın latme-i âzârına mârûz kalmış ve bir kısmını da seyl-i hâdisât ve ihmâl silip süpürerek sutûr-ı târihe mâl etmiş!.. O, binlerce urefâ, şuarâ, fuzalâ, mûsikî-şinâs yetiştiren mü’esseselerimizin hâtıralarımızda yâd-ı eliminden, ufuklarında ise

“Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş!..”¹³

terennümünden başka bir şey duymuyoruz!.. Evet, o kubbeler bugün yalnız aktâb-ı Mevleviyyenin mîrâs-ı mübâreklerinden başka acebâ hangi bedâyi’-i mûsikiyeye birer mâkes-i nevîn oluyor:

“Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdımız yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur”¹⁴

Değil mi Dede Efendi! İşte bu elîm hakîkat -zann ile değil îmân ile söylüyorum- binlerce Dârü'l-elhân’a müreccah değil midir?... Ne zamân Köprü’den geçsem gözlerim gayr-ı ihtiyârî Eyyûb’un ebediyet-karîn o servistân-ı lâhûtisine mün‘atîf olur.

Halic’in, müntehâ-yı âgûşundaki Bahâriye Mevlevîhânesi, yüzlerce teşnegân-ı irfânın bir ziyâretgâh-ı leyl ü nehârı idi. Fakîr idrâk etmiyorum, fakat menâkıb-ı giryânını idrâk edenlerden defâatle dinlemişdim. Evvelleri merhûm Hoca Zekâî, Azîz Dede Efendiler, merhûm Bolâhenk Nûri, Giriftzen

¹³ Atasözü gibi meşhur olan bu mısra, 16. asırda şairler sultanı sayılan Bâkî’nin bir gazelinde yer alır. (Küçük, 1994, s. 234).

¹⁴ Bu mısralar, Esrar Dede Tezkiresi’nde Sultân Divânî tarafından söylendiği bildirilen bir müseddeste yer alır. (Genç, 2000, s.169-170). Ayrıca 16. asır Osmanlı şairlerinden Nev’î’nin divanında da bulunmaktadır. (Tulum & Tanyeri, 1977, s. 305).

Âsım Beyler gibi esâtize, gâh Bahâriyye'de gâh Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ictimâ' ederlermiş.

Son zamânlarda ise başda:

“Serîr-i bezmgâh-ı fakrı her bir câna vermezler
Değil her câna yâhû belki her cânâna vermezler
Efendi! Umma sen âb-ı hayât-ı bâdeden hisse
Anı insâna tahsîs etdiler hayvâna vermezler”^[*]

bedîa-i Mevleviyyesinin kâ'il-i nezîhi, büyük Şeyh Nazîf merhûmun necl-i necîbi mağfûr Hüseyin Fahreddîn Dede Efendi, kezâ Bolâhenk Nûrî Bey, merhûm Avnî Bey dâmâdî Şevkî Bey, Zekâî Dede Efendizâde Üstâd Ahmed Dede Efendi, Doktor Subhî Bey, merhûm Tanbûrî Cemîl Bey gibi bakıyye-i kâfile-i esâtize dergâh-ı şerîfde ictimâ' ederler. Şevk-efzâ besteler, sûz-ı dil nağmeler, bedîalar o servistân-ı pür-sükûnu vecd ü raksa getirirdi... Hele Hüseyin Efendi merhûmun fezâ'il-i ilmiyye ve zarâfet-i Mevleviyyesine inzimâm eden nefîs besteleri, bilhâssa Acemaşîrân âyîn-i r[û]h-nüvâzı bugün tanzîri nâ-kâbil bir şehkâr-ı san'atdır. Nây, hazret-i şeyh-i rûşen-zamîrin elinde âdetâ bir bâziçe idi. Memâlik-i Osmâniyye'den berâ-yı seyâhat İstanbul'a gelen müştâkân-ı irfân ü mûsikî, herhâlde hazretin ziyâretine şitâbân olurdu. Evet erenlerim meğr:

“Serîr-i bezmgâh-ı fakrı her bir câna virmezler”miş!...

Yenikapı Mevlevîhânesi de aynıyle böyle bir mecma'-ı urefâ ve zurefâ idi. Merhûm Celâleddîn Efendi şî'rde olduğu gibi tanbûrda da müşârun bi'l-benân olanlardandı. Cemîl Bey merhûmun ekser-i evkâtı dergâhda geçer, Dîvân-ı Muhâsebât re'îsi mağfûr Zühdi Bey, kezâ merhûm Beylikci İsmet Bey ve daha isimlerini tahattur edemediğim nevâdir-i urefâ, Celâleddîn Efendi merhûmun halka-i şî'r ü edebinde ictimâ' ederek zarîf meclisler akd ederlermiş.

Taşradaki Mevlevîhâneler de böyle bir mecma'-ı şuarâ, zurefâ idi. Biraz evvel arz eylediğim vechle kısım-ı âzamı bugün târîhlerin sahâ'if-i nisyânına gömülmüş. Son bergüzâr-ı eslâf olan Nâyzen Hakkı Dede merhûmun bıraktığı iki yetîm evlâdını da geçenlerde Galata Mevlevîhânesi'nden kapı dışarı atmışlar. Böyle kadir-nâ-şinâsâne ahvâle karşı kalbinde bir şevk ve heves taşıyanlar bile olsa şu âkıbet-i fecîadan mütevahhiş, müteneffir olmazlar mı?

Evet:

“Bozulmuş bezm-i yârân çâşnî-i mey değişmiştir
Tarabgâh-ı cihânda nağme-i hey hey değişmiştir
Bugün bence hulâsa kible-i rûhum Muhammed'le
Hudâ-yı Lemyezeli'den başka her bir şey değişmiştir!”^[*]

Yedi sene evvel âsitân-ı saâdet-âşiyân-ı Hazret-i Pîr'e rû-mâl olduğum zamân “mansûr” ile âyîn-i bihîn-i Mevlevî icrâ ediliyordu. Bu def'a hâk-i pâ-y olduğum zamân “mansûr”u “şâh”a tahavvül

[*] Bu matla'la ikinci beyit kıt'a değil, nefis bir gazeldir. Merhûmun hatt-ı destiyle muharrer olan diğer kıt'alarla gazeli, veliyyü'l-irfânın Süleymân Nazîf Beyefendi'nin “mahfaza-i hutût-ı meşâhîr”inde el-yevm mahfûzdur.

[*] Bu kıt'a Konya'da vefât eden mecâzib-i urefâdan Şâkir Efendi'nindir.

eylemiş gördüm. Memâlik-i Osmâniyye'nin bilâd-ı meşhûresindeki Mevlevîhâneler senede hiç olmazsa on, on beş nâyzen, bir o kadar ehl-i mûsikî yetiştirirdi. Şimdi ise kazıyye tamâmiyle ber-aks. İşte zât-ı fâzılânelerine uzun uzadıya teşrîh edilecek, ihyâsı husûsunda irşâdâtta bulunulacak mühim bir mevzû'-ı perîşân!

Bir de Dârü'l-elhân için senevî iki bin lira îcâr mes'elesinin Maârif Nezâreti'ni haylî meşgûl ettiğini sûtûn-ı münâkaşada okudum. Bu iştigâle değer bir şey değil. Pâyitahtın İstanbul, Eyyûb, Galata, Kâsımpaşa, Üsküdar gibi mevâki'-i muhtelifesinde beş aded Mevlevîhâne var. Her birerlerinde mûsikî müderrisi için birer dâ'ire veyâhûd hücre intihâb edilerek müştâkân orada taallüm edebilirler. Senevî iki bin liraya resîde olan îcâr bedeli de muallimîne tevzî' edilecek olursa maksûd bütün mevcûdiyetiyle husûl-pezîr olmaz mı?

azîzim. باقى مباد هر كه نخواهد بقاى تو¹⁵

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Alemdar Gazetesi, 27 Safer 1338- 22 Teşrîn-i Sâni 1335 (22 Kasım 1919), nr. 341-2641, s. 4.

Diyâr-ı İslâm'da Mevlevihâneler

Enîs-i kitâb-ı irfânım Ünsî Dede Efendi,

Bir hafta evvel zât-ı 'âlîlerine hitâben yazdığım makâle-i dervîşâneme nây-ı beyânınızdan bir mütâleâ-nâmeyle intizâr ederken hilâf-ı intizâr -bâzı i'tirâzâtı muhtevî- ve "Kerîm Necâtî" mahlaslı yarım sûtûnluk fıkrayı kemâl-i istiğrâb ile okudum.

Yâd-ı perîşânımda yüzlerce urefâ-yı gûzeştenin menâkıb-ı dûrâdûru yaşarken ma'at't-te'eesûf bu nâmda hiçbir kimseyi tahattur edemediğimi i'tirâf ederim. Maamâfih:

Bir hakikat kalmasın âlemde Allâh'ım nihân¹⁶

Evvelen: Sâhib-i fıkra makâle-i sâbıkamın "Diyâr-ı Hind ve Acem ve büldân-ı Irâk ve Arab'da te'essüs eden Mevlevîhânelerimiz... ilh." cümlesini diline dolayarak oralarda dergâhlarımız olduğunu bilmediğini, kudemâ-yı müntesibîn-i Mevleviyyeden bulunduğu ve birçok meşâyih ve dedegânın muhabbetleriyle müşerref olduğu hâlde kimseden işitmediğini ve hattâ *Sefîne* ve *Tezkire-i Esrâr*'da bile böyle bir kuyûdâta müsâdif olmadığını dermeyân ediyor. Bu i'tirâf, aynıyla "Hasan'ın sâd ile yazıldığını bilirim ammâ Ömer herhâlde elif ile yazılır!"¹⁷ demek kadar câhilâne, anûdâne bir i'tirâf-ı acz-engîzdir. Yemîn ederim ki Mevlevîlikle zerre kadar alâkadâr olmayan "Kerîm Necâtî" Efendi - *Sefîne-i Sâkıb* ve *Tezkire-i Esrâr*'dan sarf-ı nazar- fakîrin, meşîme-i kaderden semâhâne-i hayâta

¹⁵ "Senin kalıcılığı istemeyen kalıcı olmasın!" (Anılan Farsça mısra, Sâdi-i Şîrâzi'nin Melike Türkân Hâtun'u övmek için yazdığı kasidede yer alır).

¹⁶ Bu, Muallim Nâcî'nin *Fürûzân* adlı manzum eserinde yer alan "nihân" redifli gazelin matlâının ikinci mısrasıdır. (Muallim Nâcî, 1303, s. 17).

¹⁷ Bilindiği gibi Hasan adı حسن şeklinde, yani sâd'la değil sîn'le, Ömer ismi ise عمر biçiminde, demek oluyor ki elifle değil ayınla yazılır.

kadem-nihâde olduğumun ikinci sâlinde meydân-ı edebî tezyîn eden *Semâhâne-i Edeb*'i bile görmediği gibi ismini de işitmemiş! Binâ'en aleyh buradan sonraki mârûzâtım zât-ı ârifânelerine değil, mu'teriz-i mûmâ-ileyhe âid olacağından sizden afvımı temennî ederim.

Tarîkat-ı celîle-i Mevleviyye'nin iki asır evveline kadar pek muntazam vekâyi'-nâme-i güzeşteğânı vardı. El-yevm mevcûd dergâhlarımızın kütübhânelerinde müteaddid yazma âsâr, mecmûalar vardır ki bunlar zamânlarının şehbâl-i belâgatıyla arş-ı güzîn-i şâiriyete pervâz eden meşâyih ve dedegân-ı Mevleviyyenin ahlâfa bıraktıkları metrûkât-ı mübârekedir. Ekserîsinde şâyân-ı istifâde bir haylî vesâ'ik vardır. Bu eserler, vesîkalar, Ali Kemâl Beyefendi'nin dünkü "Peyâm-ı Eyyâm"ında müşebbeh ile müşebbehün bih arasında münâsebâtı nazar-ı dikkate almadan ceffe'l-kalem yazdıkları gibi uydurma menâkıb değil¹⁸, vak'a-nüvîsân-ı târîh gibi ayne'l-yakîn zabt u tescîl edilmiş âsârdır. Binâ'en aleyh Belgrad'dan başlayalım: Siroz ulemâ-zâdegânından Receb Adnî Dede, şehir-i mezkûr Dâru'l-Mevlevî'si post-nişîni Ramazan Dede'den ahz-ı feyz eyledikten sonra şeyhinin câ-nişîni olmuşdu. Kemâl-i fazl ü irfânî çelebi-i asrın nazar-ı takdîrini celb eylediğinden müceddeden inşâ olunan Belgrad Mevlevîhânesi post-nişînliğiyle taltîf edilmişti. 1100 [M 1688-89] târîh-i hicrîsinde hatm-i enfâs eylemesine nazaran Mevlevîhâne-i mezkûr o târîhlerde inşâ edilmiştir.

“Şâd¹⁹ olmak isteyen gam ile mübtelâ gerek
Âlemde saltanat taleb eden gedâ gerek

matla'ıyla:

Âh itdig[üm]ce cûşa gelir gözlerim yaşı
Deryâ temevvüc etmege elbet hevâ gerek²⁰

beyt-i mârûfu bir gazelinden me'hûzdur. *Mesnevî-i Hazret-i Pîr*'in birçok ebyât-ı âbdârını beşer beyit ile şerh ve tezyîn eden altı ciltlik *Nahl-i Tecellî* unvânlı eser-i muazzamıyla²¹ Örfî-i Şîrâzî'nin bir kasîde-i mârûfesini²² şerh eylemiştir. [*Semâhâne-i Edeb*- sahîfe 159].

Belgrad'dan sonra mevki'-i coğrâfî i'tibârıyla Saraybosna Mevlevîhânesi'ni zikredeceğim:

¹⁸ Burada Ali Kemâl'in 28 Teşrin-i Sâni 1335 (28 Kasım 1919) tarihli *Peyâm* gazetesinde "Peyâm-ı Eyyâm" başlıklı yazısındaki şu cümlelere işaret ediliyor: "(...) Meydanda hiçbir kahramanlık, hiçbir kahramanca hareket, ef'âl yok iken hayâlimizde icâd eylediğimiz kahramanların gelişi güzel menâkıbını, menâkıb-ı Mevlânâ tarzında şatafatla yazıyoruz. Nasıl Monlâ-yı Rûm'un o ezeli müntesibleri 'Fahriyâ mâlûmudur erbâb-ı irfânın bu râz/ Lafz-ı Mevlânâ'dan ancak zât-ı Mevlâ'dır garaz' diyorlarsa biz de o zorbalarımızı ne vech ile göklere çıkaracağımızı bilmiyoruz." (Ali Kemâl, 1919, s. 1).

¹⁹ Bu kelime, makalenin Arap harfli aslında "Şâh", Adnî Mahmud Paşa Dîvânı'nda ise "Şâd" şeklindedir. (*Dîvân-ı Adnî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. Nekty01962 vr. 25a). Biz ilkinin dizgici hatası ve manaca da "Şâd"ın uygun olduğunu düşünerek yanlış düzelttik.

²⁰ Bu beyit, Adnî Receb Dede'nin değil, Fatih Sultan Mehmed devri veziriazamlarından ve 15. asır şairlerinden olan Adnî Mahmud Paşa (ö. 878/ 1474) divanında yer alır. Beytin ikinci mısraı da "Deryâ temevvüc etmege lâbûd hevâ gerek" şeklindedir. (*Dîvân-ı Adnî*, İÜ Nadir Eserler Ktp. Nekty01962 vr. 25a; Yücel, 2002, s. 77). Yazar, Esrar Dede Tezkiresi ve onun özü olan *Semâhâne-i Edeb*'teki yanlış tekrar etmiştir.

²¹ Hasan Saîd Bey, *Semâhâne-i Edeb*'in 159. sayfasındaki dipnotu hatalı anladığından *Nahl-i Tecellî*'nin altı ciltlik olduğunu belirtmiştir. Anılan sayfada adı geçen eserin naşiri Kitapçı Rif'at'a ait dipnot şu şekildedir: "Kitâb-ı mezkûr altı cild üzerine olan *Mesnevî-i Şerîf*'den muntahab birçok ebyâtı -her beytini beş beyit ile tefsîr sûretiyle- şârih ve birçok gavâmız ve esrâr-ı mâneviyeyi muvazzıhdır." Görüldüğü gibi bu cümlede *Nahl-i Tecellî*'nin değil, *Mesnevî-i Şerîf*'in altı cilt olduğu ifade edilmektedir. Adnî Receb'in *Nahl-i Tecellî* isimli eseri 2144 beyit ihtiva eder. (Göre, 2009).

²² Adnî Receb, Örfî-i Şîrâzî'nin tanınmış bir kasidesini değil, tevhid, na't ve Hz. Ali medhiyesi türünden kasidelerini şerh etmiştir. (Göre, 2004, s. 641-683).

همچو غواصان مفلّس از برای گوهری
ز حمت دریای مردم خواری باید کشید
جوهر نا اهل ناهموار بهر او کشم
بهر يك كل ز حمت صد خاری باید کشید²³

kıt'a-i ârifânesinin kâ'ili Tevekkülî Dede, senelerce Bosnasaray teşnegân-ı mârifetini sırâb-ı zülâl-i irfân eylemiştir. Buralardan mâadâ Edirne, Filibe, Selânik, Siroz, Üsküb, Rûmeli, Elbasan²⁴, Niş, Yenişehir-i Fenâr gibi bilâd-ı mağsûbimizde de Mevlevîhânelerimiz vardı ki el-yevm dördü²⁵ mevcûddur.

Bilhâssa Yenişehir-i Fenâr Mevlevîhânesi'nde perveriş-yâb olup târîh-i edebiyât-ı Osmâniyye'nin lâ-yemût iki sîmâ-yı kıymetdârı olan ve:

Dilâ hâlât-ı vaslî hemdem-i cânân olandan sor
Tahassür âteşin pervâne-veş sûzân olandan sor
Azîz-i Mısr-ı vuslat sûziş-i fîrkat nedir bilmez
Anı tenhâ-nişîn-i külbe-i ahzân olandan sor
Seher vaktin ne bilsün huftegân-ı pister-i gaflet
Füyûzât-ı sabâhı haste-i hicrân olandan sor ilh.

bedîa-i âşıkânesinin kâ'ili müte'ahhirîn-i eâzım-ı Mevleviyyeden Nazîf Dede Efendiyle^[1] dâmâdî şâir-i meşhûr Avnî Bey merhûm Yenişehir-i Fenâr Mevlevîhânesi'nin âfâk-ı irfânımıza bıraktığı bergüzâr-ı kıymetdârdırlar.

Gelelim Îrân'a: Sâib-i Tebrîzî neseben ve irfânen Hazret-i Şems-i Tebrîzî'ye mensûb olduğundan Bostân-ı Evvel Çelebi Hazretleri'nin zamân-ı hilâfetlerinde Konya'ya gelerek müşârûn ileyhdan ahz-ı inâbetle Mevlevî olmuşdur. Hattâ, dîvânlarını getirmediklerinin esbâbını soranlara “Deryâ-yı mârifete bir katre-i nâ-çîz getirmek had-nâ-şînâslıktır.” cevâbını verirmiş.. Sâib müstahfelen Tebrîz'e avdetinde ihyâ-gerdesi olan zâviye-i Mevleviyye Îrân ve Rûm şuarâsına bir mahfil-i nûrânûr olmuşdur:

“Ne ihtiyâc ki sâkî vere şarâb sana
Ki öz piyâlesini virdi âfitâb sana

Şarâb-ı la'î için dökme âb-ı rû zinhâr
Ki dem-be-dem leb-i la'lin virür şarâb sana

Kurutma terlü izârûn içende bâde-i nâb
Ki gül gibi yaraşur çehre-i pür-âb sana

Çıkar ‘inâmı elinden şükûh-ı hüsnünden²⁶

²³ “Müflis dalgıçlar gibi bir inci için değersiz insanlar denizinin zahmetini çekmeli. Düzgün olmayan bir cevheri onun için çıkarırım, bir gül için yüz dikenin zahmetini çekmeli.”

²⁴ Bu isim, makalenin Arap harfli aslında Elbistânî şeklinde çıkmıştır. Biz onu Elbasan şeklinde düzelttik.

²⁵ دردی şeklinde yazılmış olan bu kelime, “derdi” şeklinde de okunabilir.

^[1] Geçen makâlemde zînet-sâz-ı sütun olan Hüseyin Fahreddîn Dede Efendi, merhûm-ı müşârûn ileyh Nazîf Efendi'nin mahdûmu ve câ-nişini idi.

²⁶ Bu mısra, makalede “Çıkar ‘inâmı altından şükûh-ı hükmünden” şeklinde; *Esrar Dede Tezkiresi*’nde (Genç, 2000, s. 284) “Çıkar ‘inâmı elinden şükûh-ı hüsnünden”, *Semâhâne-i Edeb*’te (Ali Enver, 1309, s. 124) ise “Çıkar ‘inâmı altından şükûh-ı hüsnünden” biçimindedir. Bu mısra da yanlışlıkla “altından” şeklinde çıkmış olan kelime, eserin sonunda “elinden” biçiminde tashih edilmiştir.

Eger sipihr-i berîn olsa hem-rikâb sana

Senin sahîfe-i hüsnün kelâm-ı Sâib'dir
Ki dâğ-ı ayb olur hâl-i intihâb sana”

gazeli, Hazret-i Sâib'in edebiyât-ı Osmâniyye'de vukûf-ı tâmmı ve binâ'en aleyh diyâr-ı Rûm'da ikâmet eylediğini ifhâm ediyor. Mevleviliğine:

صائب این آن غزل مولوی روم که گفت
ما نه زان محتشمانیم که ساغر گیرند²⁷

maktaı ve

فتاد تا به ره طرز مولوی صائب
سپند شعله فکرش شدست کوکبا²⁸

beyti birer hüccet-i belîgadır. 1128²⁹ [M. 1715-16]de rûh-ı pür-fütûhu mecma‘-i ervâh-ı illiyyîne urûc eden ve:

Hevâlar mu‘tedil seyr ü seyâhat edecek demdir
Velî dil pîç-i ü tâb-ı zûlf-i dilberden dahı hamdır
Seni pîrâne ser üftân ü hîzân Zihniyâ şimdi
Çeken Îrân-zemîne nutk-ı Sâib şî‘r-i mülhemdir

kıt‘asıyla izhâr-ı iştiyâk ve müheyyâ-yı ziyâret olduğunu beyân eden Hasan Zihnî Dede, diyâr-ı Irâk ve Acem’de bir haylî dil-mürdegânı ihyâdan sonra mârrü‘l-arz Tebrîz’de zâviye-i Cenâb-ı Sâib’de bir haylî müddet ihtiyâr-ı ikâmet ve şuarâ-yı Îrân’dan Molla Ehlî gibi nevâdir-i rûzgâr ile hem-bezm-i sohbet olmuştur.

*Menâkıb-ı Sevâkıb*³⁰ mü‘ellif-i şehîri Abdülvehhâb-ı Hemedânî’nin hemşîre-zâdesi olup ekâbir-i ulemâ-i Îrân’dan tekâmîl-i ulûm ederek Hicâzî Dede’ye intisâbla müşârun bi’l-benân-ı zurefâ olan Nasîrâ Dede, iklim-i şî‘r ü âheng olan zemîn-i Îrân’da bir haylî seyâhatden sonra Hazret-i Sâib’in dâvetine icâbetle Tebrîz’de tûl müddet ikâmet eylemiştir. Bi’l-âhire Bağdâd Mevlevîhânesi post-nişînliğine tâyin edilerek Şâh Abbâs fetretinde bile âyîn-i bihîn-i Mevlânâ’yı terk etmemiştir. Hîn-i ihtizârında söylediği şu rubâî fazl ü idrâkinin bir burhân-ı belîğidir:

خلقى که در این جهان بديدار شدند
در خاک به عاقبت گرفتار شدند
چندین غم خود مخور که همچون من و تو

²⁷ “Sâib, o, bu Anadolu Mevlevî’nin (Mevlânâ Celâleddîn’in) gazelinı söyledi. Biz o kadeh tutan muhteşemlerden değiliz.”

²⁸ “Sâib, Mevlevî tarzının yoluna ulaştı; düşüncelerinin alevî yıldızlara dönuştü.”

²⁹ Sâib’in 1081 (M 1670-71) veya 1087 (M 1676) yılında vefat ettiğı bilinmektedir. (Sadıkoğlu, 2008, s. 541). Bundan dolayı Hasan Said’in yazısındaki 1128 (1715-16) senesinin hatalı olduğı muhakkaktır. Onun Sâib ve Mevlevîliği hakkında bilgi verirken faydalandığı anlaşılan *Semâhâne-i Edeb*’te, mahlası geçen Tebrizli şairin vefatına düşürülen Farsça tarih mısraı, eğer doğru nakledilmişse, 1070 yılına denk gelmektedir. Esrar Dede Tezkiresi’nde bu tarihin yanındaki 1080 karşılığı göz önünde tutulduğunda tamiyeli olabileceğı de söylenebilir. Browne’in Fars Edebiyatı Tarihi’nde naklettiğı (Browne, 1928, s. IV/ 267)

صائب وفات یافت kelimeleri -1081’i verdiğini belirtmesine rağmen- bizim hesabımıza göre 1071 senesine tekabül eder.

³⁰ Bu eser adı, tahminimize göre Hasan Said’in *Semâhâne-i Edeb*’ten faydalanmış olması dolayısıyla makalede *Menâkıb-ı Sevâkıb* şeklindedir. Abdülvehhâb-ı Hemedânî’nin (ö. 954/1547) anılan eserinin ismi *Sevâkıbü’l-menâkıb*’tır. (Alparslan, 1988, s. 287).

بسیار درآمدند و بسیار شدند³¹

Ser-âmedân-ı aktâb-ı Mevleviyye'den ve vâzı'-ı kânûn-ı Mevlevî Cenâb-ı Sultân Veled'in hafîd-i âlî-tebârî Hazret-i Sultân-ı Dîvânî *Dîvân-ı Kebîr*-i Hazret-i Pîr-i Destgîri Şâh İsmâîl-i Safevî'den almak üzere diyâr-ı Îrân'ı teşrîflerinde birçok fuzalâ ve şuarâ müşârun ileyhden ahz-ı nazar-ı mânevî ile Mevlevî olmuşlardı. Bu meyânda şâhın mahdûmu Safiyy-i Hatâyî, o ulû'l-azm kârbân-ı irfâna iltihâk ederek diyâr-ı Rûm'a gelmiş ve ilâ âhiri'l-ömr Hazret-i Dîvânî'nin dâ'ire-i gavsânelerinde hizmet-i tarîkatla ifnâ-yı hayât eylemiştir:

بندہ خنکار اکبر کشتہ ایم
فارغ از شاہی و افسر کشتہ ایم³²

matla'lı gazeli nisbet-i Mevleviyyesini isbâta kâfidir. Çaldıran muzafferiyet-i kahkariyyesini müteâkib istîmân eyleyen Fûlâd Mirzâ ile Ulvân Mîrzâ, Haleb'de ikâmete me'mûr edildikleri zamân şehir-i mezkûrdaki Mevlevîhâneyi inşâ ederek makâm-ı Hazret-i Hudâvendigâr'dan bir şeyh i'zâmını istîrhâm eylemişler ve Fakrî Dede de post-nişîn olarak i'zâm edilmişdi. Bu gazel-i bî-bedel Fakrî Dede'nindir:

Minnet Hudâ'ya ey dil her dûna minnetüm yok
Üstüme dönmez ise gerdûna minnetüm yok

Oldum fenâ mücerred dervîş-i bî-nevâyam
Kısmet olan geli[se]r hîç hâna minnetüm yok

İçdüm şarâb-ı aşkı keyfiyyetüm müdâmî
Esrâr u berş [ü] habb ü afyûna minnetüm yok

Tecrîd ile felekde oldum Mesîh-i sâni
Mâliyle yire geçsün Kârûn'a minnetüm yok

Aşk ile bulmuşam ben ey Fakri [ol] nigârı
İsm ü duâ vü sihr ü efsûna minnetüm yok³³

Şu tafsîlâtдан müstebân oluyor ki Îrân'da da *Mesnevî*-i Cenâb-ı Mevlânâ birçok fuzalânın kitâb-ı îmân ve ictihâdî olmuşdur. Zâten Cenâb-ı Pîr:

بعد از وفات تربت ما در زمین مجوی
در سینه های مردم عارف مزار ماست³⁴

buyuruyorlar. Binâ'en aleyh şu bâriz hakîkatin muvâcehe-i mukaddesinde her merdüm-i ârifin sînesi bir semâhâne-i aşkdır ki onun havsala-i mânevîsinde nice zâkirân-ı Hudâ, sermestân-ı safâ pür-vecd [ü] istiğrâk perrân olur... Yoksa yazdığınız vechle “makâle-i Nazîf-pesendâne”mizdeki maksûd bu cihettir. Târîhin sûtûr-ı târumârına intikâl edip bugün kısmen türâb-ı ebediyete karışan

³¹ “Bu dünyada ortaya çıkan insanlar, sonunda toprağa düştüler. Kendine bu kadar üzülme. Çünkü benim ve senin gibi çok kişi geldi ve gitti...” (Bu manzume, Attâr'ın *Muhtârname* adlı eserinde yer alır).

³² “En büyük hünkârın bağılısı olmuşuz; şahlıktan ve taçtan vazgeçmişiz.”

³³ Bu gazeldeki noksan hece ve kelimeler, Esrar Dede Tezkiresi (Genç, 2000, s. 425) göz önünde tutularak tamamlanmıştır.

³⁴ “Ölümümüzden sonra mezarımızı yeryüzünde aramayın. Bizim mezarımız ariflerin gönüllerindedir.”

müesseselerimiz için dökdüğüm katarât-ı telehhüfe sizden bir sadâ-yı i'tirâz değil, vâveylâ-yı te'essür beklerdim.

Kâşkî uyûb u nekâ'isle tecellî eden nâ-çîz yazılarımda bir şemme-i Nazîf-pesendâne istişmâm edecek kadar sâhib-i idrâk olsaydım, emîn olun bu satırları uluorta dizmezdim.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Hâmiş: Makâlem bitmedi. İ'tirâz edilen, istîzâh olunan sâ'ir nikâtı gelecek makâlemde yine böyle dūr u dirâz teşrîh edeceğim. İsti'câl buyurulmasın!...

Alemdar, 29 Teşrîn-i Sâni 1335 (29 Kasım 1919), nr. 348-2648, s. 3.

Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler

Geçen makâlemde Sâib-i Tebrîzî'nin tarîk-ı feyz-refik-ı Mevlevî'ye nasıl intisâb eylediğini müdellelen îzâh etmişdim. Bu cümleden olarak lisânü'l-gayb Cenâb-ı Hâfız-ı Şîrâzî'nin şu beyti de Mevlevîliğe bîgâne olmadığını irâ'e eder:

ساقی مگر وظیفه حافظ زیاده داد
کاشفته شد طره دستار مولوی³⁵

Molla Câmi'nin Cenâb-ı Pîr'i tavsîf için inşâd ettikleri:

آن فریدون جهان معنوی
بس بود برهان قدرش مثنوی
من چه گویم وصف آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب³⁶

bedîa-i rengîni, her âşinâ-yı irfânın sûtûr-ı yâdını tezyîn eder. El-yevm Konya'da bâb-ı saâdet-me'âb-ı Mevlânâ'da muallak olan:

کعبه العشاق باشد این مقام
هرکه ناقص آمد اینجا شد تمام³⁷

beytini de müşârûn ileyh dergâh-ı Hazret-i Hünkâr'ı esnâ-yı ziyâretinde tertîl etmişti. Hâsılı *Mesnevî-i Şerîf*'in lisân-ı azbû'l-beyân-ı Fârisî ile ibdâ' buyurulması, yalnız diyâr-ı Rûm'da değil Hind ve Îrân'da nice hâmûşân-ı eslâfî âşinâ-yı sabâh-ı irfân eylemiştir.

Makâle-i sâbıkamın sûtûr-ı derbederini tetvîc ve i'lâ eden:

بعد از وفات تربت ما در زمین مجوی
در سینه های مردم عارف مزار ماست

beytinin mefhûm-ı havârik-meshûnu her talebkâr-ı irfâna gûşâde bir revzene-i harîm-i dehâdır. Ekâbir-i Acem'in eş'âr ve külliyyâtında Cenâb-ı Mevlânâ'ya dâ'ir pek çok medâyh mevcûddur. Binâ'en aleyh Mevlevîliğe muhabbet, dergâh ve hücerât ve sâ'ire ile mukayyed değildir. Şeyh Gâlib'in:

³⁵ "Sâki, galiba Hafız'a fazla şarap sundu ki başındaki molla sarığının ucu yine perişan oldu!" (Gölpınarlı, 1992: 457).

³⁶ "O manevi cihan feridununun (sultanının) değeri için delil olarak *Mesnevi* yeter. Ben o yüce zatı nasıl öveyim? Peygamber değil amma kitabı var..."

³⁷ "Bu makam, âşıkların yöneldiği yerdir. Noksan gelen burada tamam olur."

“Feyz-i ezeli merd-i külehdâra mı mahsûs”

bercestesi, hedef-i maksûdumuza belîğ bir misâl teşkîl eder. Dün, Veled Çelebi Efendi ile teşehhüd mikdârı teşerrüfümde edyân ve i'ikâdlar diyârı olan Hindistân'da *Mesnevî-i Şerîf*'e yirmiye mütecâviz şerh tab' edildiğini ve cümlesini bizzât mütâlea buyurduklarını hikâye eylediler. Ve hattâ bu mevzû'ı mühimme dâ'ir -yine *Alemdâr* sütunlarında- irşâdâtta bulunacaklarını va'd etdiler.

Fakîr-i kem-bidâ'a, *Mesnevî-i Şerîf*'e Hindistân'ın Kânpur şehrinde tab' edilen tahşiyeli *Lübb-i Lübbâb*'ı, kezâ *Mesnevî-i Şerîf*'den ârzû olunan her beyti derhâl bulmak için pek amîk bir mesâînin muhassala-i kıymetdârı olan *Kâşifü'l-ebiyât*'ı ve ulemâ-i Hind'den Mevlânâ Abdülâlî, Şâh Velî Muhammed Ekberâbâdî, Muhammed Rızâ, Muhammed Eyyûb, Mevlânâ Şâh Muhammed Efdal, Mevlânâ Abdüllâtîf gibi fuhûlün mufassal şerhlerini bizzât gördüm. Binâ'en aleyh bu kadar muazzam şerhler vücûda getiren Hind âfâkında muhabbet-i Mevleviyye'nin ne derecelerde cihân-şümûl olduğu müstağnî-i arz u beyândır.

Hindistân'da bir me'mûriyet-i mahsûsa ile ikâmetden sonra Konya'ya konsoloslukla i'zâm olunan İngiliz ricâlınden bir zât, kable'l-harb çelebi efendiye mürâcaatla yekûnu birkaç milyona resîde olan Hind muhibbân-ı Mevleviyye'sini, Osmanlı Mevlevîlerine nisbetle pek mutaassıb gördüğünü ve binâ'en aleyh vaktiyle Bombay şehrinde bir mecma'-ı urefâ olan zâviye-i munkarizanın ihyâsiy-çün devlet-i müşârûn ileyhâca belagan mâ-belağ tahsîsât verileceğinden bahisle lisân-âşinâ bir şeyhin nasb ve tâ'yîni iltimâs eylediğini ve hattâ hulefâ-yı Mevleviyye'den muallim Orhan Salâhaddîn Beyefendi de meşîhat-ı mezkûreye tâ'yîn edilmişken bâzı esbâb haylûletiyle keyfiyyetin ukde-i te'ehhura uğradığını, mîr-i mûmâ-ileyh Salâhaddîn Beyefendi'den işitmişdim. Şu hâlde kemâlât-ı Mevleviyye'nin hudûd-ı feyyâzını tâ mâverâ-yı Afgân'a kadar şâmil görüyoruz. Bu kadar tafsîlât kâfidir sanırım.

Sâniyen -o fıkra-i mâhûdede Irâk ve Arabistân Mevlevîhânelerinin adedi üç dört zâviye-i Mevleviyye'den ibâretdir diye yazılmışdı. Hayır “Kerîm Necâtî” Efendi! Bakınız size meşâyihinin terâcim-i ahvâliyle birer birer sayacağım:

Mekke-i Mükerrreme'de el-yevm münkariz bir Mevlevîhânemiz vardı ki post-nişîni tefsîr, hadîs, tıb, hendese, hey'et, mûsıkî gibi ulûm ve fûnûn-ı müteaddidede sâhib-i ihtisâs Müneccimbaşı Ahmed Dede'dir. Mukaddemâ ziyî-i Mevlevî ile Sultân Mehmed-i [Râbi']³⁸ hazretlerinin musâhibleri, müneccimbaşısı iken mârrü'l-beyân Mekke-i Mükerrreme meşîhatıyla be-kâm olmuştur. Arabca te'lîf eylediği “*Câmiü'd-düvel*” unvânlı târîh-i muazzamı eşher-i âsârındandır. Şâir-i ter-zebân Nedîm, *Sahâ'ifü'l-ahbâr* nâmıyla lisân-ı Osmanîye tercümeğe başlamışsa da ikmâl edememiştir. Şu kıt'a, hazret-i şeyhin edebiyât-ı Osmâniyye'deki rusûh ve kemâline hüccettir:

³⁸ Bu kelime, makalede yanlışlıkla “Sâlis” şeklinde çıkmıştır. Ahmed Dede (1631-1702), Sultan III. Mehmed'in değil, IV. Mehmed'in musahibi ve müneccimbaşı olduğundan anılan kelimeyi “Râbi” şeklinde düzelttik.

Bezm ehline sâkî bugün âmâde mi geldin
Ya bî-kadeh u bâde hemân sâde mi geldin

Her hûba esîr olmada sad kayda düşersin
Âşık nicesin âleme âzâde mi geldin

Şâm Mevlevîhânesi'ni H 980 [M 1572-73] târîh-i hicrîsinde deryâ-yı rahmete kavuşan Dervîş Dede inşâ eylemiştir. Âsitâne-i Hazret-i Hünkâr'da ikmâl-i tahsîl ve mevleviyet edenlerdendir:

“Hâba varsun deyü bekler nergis-i bîmârını
Subha dek yummaz gözün şem‘-i şebistân her gice

Giceler dâ'im gamın bu sîne-i vîrânede
Eksik olmaz hâne-i Dervîş'e mihmân her gice”

beyitleri bir gazelinden me'hûzdur. Müşârün ileyhden mâadâ Mezâkî, Samtî Dedelerle urefâ-yı şuarâ-yı Osmâniyye'den meşhûr Rûhî-i Bağdâdî'ye *Mesnevî-i Şerîf* tâlim eden:

“Gel ey nâsîh ko pendî hâl-i dilden bî-habersin sen
Benî dîvâne itdi ol perî bilmem ne dersin sen”

beytinin kâ'il-i zarîfî Şûrî Dede ve 1020 [M 1611-12]de irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleyen İlmî Dede, Şâm Dârü'l-Mevlevîsi'nde icrâ-yı meşihat eden nevâdir-i rûzgârandırlar. Şu gazeli aynen derc ediyorum:

“Uşşâka fenâ menzildir cây-ı ikâmet
Yoklukda olur ehl-i dile emn ü selâmet

Ârâyîş-i kevn ile dil olmaz mütesellî
Bend eyleyemez âşıkı esbâb-ı nedâmet

Dildâr iledir ârifin eğlencesi her dem
Sanma anı âlûde ide keşf ü kerâmet

Dil mahzen-i gencîne-i aşk-ı ezelidir³⁹
Eşkiyle ruhun sîm ü zeri ana alâmet

Mahv eyledi ağyâr hayâlâtını İlmî
Tağyîr edemez hâtırını gerd-i melâmet”

Pîr Hüseyin Çelebi Hazretlerinin zamân-ı hilâfetlerinde kadîaskerliği terk ile matbah-ı Hünkâr'a ikrâr veren Muhammed Şifâyî Dede, hizmet-i Mevleviyyesi'ni bâde'l-ikmâl Mısru'l-Kâhire meşihatıyla taltîf edilmişdi. 1082 [M 1671-72]'de Kâhire'de irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir:

“Âh-ı pey-der-peyden oldı dil serâpâ muztarîb
Bâd-ı sarsardan olur bî-şübhe deryâ muztarîb”

matla'lı gazel pek meşhûrdur. Hasan Tâlibî Dede de tarîk-ı tadrîsden yetişip muhtelif memâlikde kadılık etdikden sonra Gavsî Dede'ye intisâb eylemiştir. Evvelâ Selânîk Mevlevîhânesi meşihat[in]de

³⁹ Bu mısra, makalede “Dil-i mahzûn o gencîne-i aşk-ı ezelidir” şeklinde çıkmış; Esrar Dede Tezkiresi'nde ise “Dil mahzen-i gencîne-i aşk-ı ezelidür” biçimindedir. (Genç 2000, s. 350). Biz adı geçen biyografik eserde yer alan ve gazelin aruz kalıbına uygun olan şekli tercih ettik.

bulunup bi'l-âhire Mısır'a şeyh olmuştur. Bi'l-âhire Siroz Dârü'l-Mevlevîsi'ne nakledilmiş ve yüz yaşında olduğu hâlde 1130 [M 1717-18 yılın]da irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Bir gazelini aynen naklediyorum:

“Nûr-ı dîdem çeşm-i pür-hûnum ki câyındır senin
Ferş olunmuş la'lden sırça sarâyındır senin

Tûtiyâyı zerrece hiç gözüme göstermeyen
Kuhl-i erbâb-ı basîret hâk-i pâyındır senin

Berk sanma şu'le-i âh-ı derûnumdur dilâ
Ra'd zannetme sadâ-yı hûy u hâyındır⁴⁰ senin

Kaşların zîr-i cebînde kamer altında râ
Didim ol dilber didi bu hüsn-i râyındır senin

Şâh-ı gamsın leşker-i hicrân ile ceng⁴¹ etmege
Tâlibî âhunla kaddün ok u yayındır senin”

Kezâ sâlik-i tarîk-ı tadrîs iken Galata Mevlevîhânesi post-nişîni Âdem Dede'ye intisâbla Mevlevî olan:

“Bu tekye bizim tekye-i işretgedemizdir
Dervîşleriz Hazret-i Âdem dedemizdir”
“Aşkdır ol şems kim bir zerresidir âfîtâb
Heft yemm yanında ol bahrün değil bir katre âb”

beyitlerinin kâ'ili olup 1095 [M 1683]'de âzim-i dâr-ı cinân olan Dânişî Alî Dede, Kuds-i Şerîf Mevlevîhânesi post-nişînlerindendir.

“Ağlar inler pâyine yüzler sürer gönlüm gözüm
Hâk-i pâya âh u eşkin arz ider gönlüm gözüm

Dilde aks-i la'l-i dilber gözde hûn-âb-ı sirişk
Sâki-i devrân elinden kan yutar gönlüm gözüm

Sevdi gönlüm göz göre bir kanlı zâlim âfeti
Kanda olsa bî-vefâ dilber sever gönlüm gözüm”

beyitlerine şuarâ-yı hem-asrı pek çok nazîreler söylemişlerdir. Bu zât-ı muhterem Kıbrıs Mevlevîhânesi'nde de icrâ-yı meşihat eylemiştir. Urefâ-yı Mevleviyye'den Siyâhî Dede'den müstahlef olup câ-nişîni olan 1140 [M 1728-29] târihinde Lefkoşe'de irtihâl-i dâr-ı naîm eyleyen Hızır Handî Dede'nin *Tezkire-i Esrâr*'da gördüğüm şu iki beyti, şâirliğini irâ'e ediyor:

“Arz eyle gâh bedrini gâh[î] hilâlini
Mâhım felekde vâdi-i tarz-ı revîş budur

⁴⁰ Bu tamlama, makalede ve Esrar Dede Tezkiresi'nde “sadâ-yı hây u hâyındır” şeklinde (Genç 2000, s. 323) ise de biz onun gazelin kafiyesi gereğince “sadâ-yı hûy u hâyındır” olması gerektiği fikrindeyiz. Bundan dolayı söz konusu tamlamayı belirttiğimiz biçimde düzeltmeyi tercih ettik.

⁴¹ Bu kelime, makalede “zevk”, Esrar Dede Tezkiresi'nde ise “ceng” şeklindedir. (Genç 2000, s. 323). Biz anılan tezkiredeki kaydı tercih ettik.

Ağyâra mûnis oldu o vahşî gazâlimiz
Âhir şikâr olur göresin gösteriş budur”

Hâsılı Kerîm Necâtî Efendi, her dergâhda güzêrân olan meşâyih ve dedegânın böyle uzun uzadıya terâcim-i ahvâlinin tahrîrine bu sütunlar kâfi değildir. Hamâ, Mekke-i Mükerrreme, Musul, Bağdad, Deyrizor, Adana, Kerkük^[1] şehirlerindeki Mevlevîhânelerimiz bugün târîhe karışmıştır. El-yevm Haleb, Humus, Şâm, Trablusşâm, Lâzkiye, Kudüs, Maraş, Mısırü'l-Kâhire, Urfa gibi bilâd-ı meşhûrede Mevlevîhâneler vardır. Eyyâm-ı muayyenelerinde âyîn-i bihîn-i Mevlânâ icrâ edilmektedir. Artık bu nokta hakkında fazla tafsîlât, mûcib-i sudâ‘ olacağından hitâm veriyorum.

Galata Mevlevîhânesi'ne âid fıkraya gelince; zannedersem erenlerim, bir haylî zamândan beri dergâhlarımıza uğradığınız yok. Bugün dergâh-ı mezkûrda hücre-nişîn olarak on aded sahîh dedegân vardır.

Gâlibâ elli adedini her bir dervîşi beş adediyle darbederek buldunuz! Şeyh dâ'iresi harâb ve perîşân olduğundan dolayı post-nişîn efendi Üsküdar'da ikâmet ediyorlar.

Merhûm Hakkı Dede'nin iki yetîminin kapı dışarı atıldığını târîhiyle ve tafsîlâtıyla yazacak olur isem, yalnız sizi değil birçok muhibbânımızın şîme-i muhabbetlerini rencîde etmiş olurum:

“Biz neler gördük geçirdik bender-i âmâlde
Arz-ı kâlâ-yı kemâlin bir medârın görmedik”⁴²

Binâ'en aleyh o sahîfeleri muharrir-i âcizi iğdâb edip açdırmakdansa ihvânın, dervîşânın terfih-i hâllerine hasr-ı mevcûdiyet etmenizi hâlisâne tavsiye ederim. Dârü'l-elhân hakkındaki mugâlatalı fıkraya cevap vermekden müstağniyim. Zîrâ sem‘-i idrâkiniz çokdan beri paslanmış. Zâten hiçbir şey işitmediğinizi kendi kendinize i'tirâf edip dururken ve onda da isrârı iltizâm ederken tazyî‘-i nefes etmeğe vaktim müsâid değil.

“Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş”⁴³

İbn Mevlânâ Hasan Saîd.

[1] Diyârbekir şehrinin en kadîm asil-zâdegânından olan üstâd-ı muazzezim ve veliyyü'l-irfânım Süleyman Nazîf Beyefendi, şehri mezkûrda vaktiyle bir Mevlevîhânenin mevcûdiyetini, cedd-i muhteremlerinden işitdiklerini saded-i taltîfde geçen gün hikâye buyurdular. (Süleyman Nazîf, Hasan Saîd'in biraz hatalı aktardığı bu bilgiyi, *Alemdâr*'ın 5 Kânûn-ı Evvel 1335- 5 Aralık 1919 tarih ve 353-2654 sayılı nüshasında “Bir İzâh” başlığı altında şöyle düzeltmiştir: “Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler'e dâ'ir, Efendim, cerîde-i mu'teberelerinin dünkü nüshasında münderic ‘Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler’ unvanlı makâle-i zarîfânenin hâşiyesinde Diyârbekir şehrinde de vaktiyle bir Mevlevîhânenin mevcûd bulunmuş olduğunu ceddinden işiderek nakletmiş olduğuma dâ'ir bir fıkra var. Fi'l-hakîka Diyârbekir'de vaktiyle bir Mevlevîhâne var imiş ve makâlenin muharrir-i muktediri Hasan Saîd Beyefendi'ye bunu söyleyen de benzenizim. Fakat ceddinden işiderek değil. Çünkü babamın babası benim velâdetimden otuz altı, vâlidemin pederi de beş sene evvel rahmet-i Hakk'a intikâl etmiştir. Bununla berâber Diyârbekir şehrinin kadîm Mevlevîhânesi oraca o kadar şâyi‘ ve muhakkakdır ki tevsîk için an'ane-i rivâyete ihtiyâc yoktur. Zamân-ı inşâsiyle târîh ve sebep-i inkirâzını müverrih-i fâzıl Ali Emîrî Efendi hazretleri üstâdımızın bilmeleri lâzım gelir. İzâh buyurlarsa irfân-ı millîmize bir hizmet daha etmiş olurlar. Her iki ceddimin vakt-i vefâtını bilenlerce gülünç bir mevki'de kalmamak için şu izâhnamenin lutfen neşri mütemennâdır efendim. 4 Kânûn-ı Evvel. Süleyman Nazîf.”

⁴² Bu beytin ilk mısraı Kâzım Paşa'nın, ikinci mısraı Hersekli Ârif Hikmet Bey'indir. (Göçgün, 1999, s. 156).

⁴³ Bu meşhur mısra, 16. asırda şairler sultanı sayılan Bâkî'nin bir gazelinde yer alır. (Küçük, 1994, s. 234).

Alemdar, 10 Rebû'îl-evvel 1338- 3 Kânûn-ı Evvel 1335 (3 Aralık 1919), nr. 352-2652, s. 3.

Tarîkat-ı Mevleviyye Târîhi

Fuzalâ-yı Mevleviyye'nin enzâr-ı irfânına:

Bir ay evvel “*Ümîd*” mecmûa-i edebiyyesinin idârehânesinde müderris-i muhterem Köprülüzâde Mehmed Fuâd Beyefendi'yle târîh-i edebiyâtımızın bâzı safahâtı hakkında müdâvele-i efkâr ederken mecrâ-yı muhâzara Mevlevîliğe intikâl eyledi. Müderris-i muhterem, edebiyât-ı Osmâniyye ile Mevlevîlik arasındaki revâbıt-ı bedî'iyeyi uzun uzadıya tasrîh ederken:

“Mevlevîlik, târîhimizde, hâssaten edebiyâtımızda, mevcûdiyet-i milliyyemizde pek mühim bir mevki' işğâl etmiş ve hâlâ da etmektedir. Fakat bugün elimizde Mevlevîlik hakkında mükemmel, ilmî bir eser yok. Bu tarîk nasıl te'essüs ve tevessü' eylemiş, bidâyet-i teşekkülünden zamânımıza kadar ne gibi hâdiselere şâhid ve cevlangâh olmuş? Meselâ lâ-ale't-tâyîn bir zât, Mevlevîlik hakkında mâlûmât almak için hangi esere mürâcaat etsin? Vâkıâ eslâfdan bâzıları bu vâdide birkaç eser vücûda getirmişse de tarz-ı tahrîr ve te'lîf i'tibârıyla onlardan her ferdin istifâde etmesi kâbil midir? Binâ'en aleyh kütübhâne-i irfânımızdaki bu boşluğu ikmâl etmek size âiddir. Bir Mevlevî târîhi te'lîf ediniz” gibi mâ-lâ-yutâk bir teklîfde bulundular. Bu teklîf Mehmed Fuâd Beyefendi gibi bir müderris lisânından sudûr etmemiş olsaydı bilâ-ihtiyâr:

“Kim itdi sana bu kârı teklîf”

diyecektim. Çünkü böyle muazzam bir eser vücûda getirmek, fakîr gibi aceze-i idrâkden olanlar için adîmü't-tahrîr bir kâr-ı mühimdir. Bununla berâber böyle bir eserin te'lîfine müderris-i muhteremden ziyâde tarafdârım.

Geçen sene makâm-ı Hazret-i Pîr hizmet-i kitâbetiyle Konya'ya gitmişdim. Hücremde muharrerât ile meşgûl iken yüksek rütbeli iki erkân-ı harbiye zâbiti odama dâhil oldular. Râsime-i hoşâmedîyi îfâdan sonra türbe-i Hazret-i Pîr'i ziyâret eylediklerini, lâkin ârzû etdikleri mâlûmât ve tafsîlâta dest-res olamadıklarından mahrûmen avdet edeceklerini hikâye etdiler. Yazıyı⁴⁴ ber-taraf ederek tekrâr birlikte türbe-i şerîfeye girdik. Kubbe-i Hadrâ'nın harîm-i pâk-i mübâhâtında gunûde-i hâk-i gufrân olan aktâb-ı Mevleviyye'yi Cenâb-ı Sultânü'l-ulemâ'dan başlayarak yegân yegân menâkıb-ı 'aliyyeleriyle îzâh eylemişdim.

**

Türbe-i Hazret-i Pîr'de kırkı tecâvüz eden sandûkalar arasında değil abd-i âcizin, kudemâ-yı dervîşânın bile mechûlû olan makâbir mevcûd. Bunların hangi post-nişîne veyâhûd evlâd-ı Hazret-i Pîr'den^[1] kimlere âid olduğuna dâ'ir ne bir yazı ne de bir işâret vardır. Kitâbeler mürûr-ı a'sâr u zamân

⁴⁴ Bu kelime, makalede “Yarıyı” şeklinde çıkmıştır. Fakat biz “Hücremde muharrerat ile meşgul iken...” ibaresinden onun “yazıyı” olduğunu tahmin ederek böyle düzelttik.

^[1] Makâm-ı Hazret-i Hudâvendigâr'da bi'l-fi'l post-nişîn-i irşâd olan zevât-ı kirâm ile evlâd-ı zükûr türbe-i şerîfe dâhiline defnedilir.

ile gâ'ib olmuş. Yalnız aktâb-ı muhtereme-i Mevleviyye ile son asırda seccâde-pîrâ-yı irşâd olan çebebiyân-ı kirâmın sandûkaları mâlûm ve muayyen. Dîgerleri neden tâyin ve tesbît edilmemiş, bilemiyorum!...

Eyâdî-i Mevleviyye'de muntazam, asrî bir menâkıb yok. Bundan mâadâ Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî'nin menâkıb-ı 'aliyyeleri meyânında efvâh-ı dervîşânda birtakım mütebâyin rivâyetler deverân eder. Kezâ necl-i necîb-i Hazret-i Pîr Alâaddîn Çelebi Hazretleri için kat'î bir mâlûmât yok. Makâm-ı Cenâb-ı Hudâvendigâr'da post-nişîn olan zevât-ı kirâm arasında hizmet-i meşîhatdan istinkâf edenler, azledilenler var.

Ez-ân cümle Yenikapı Mevlevîhânesi'nde defîn-i hâk-i ıturnâk olan Ebû Bekir Çelebi Efendi'nin sebep-i azli nedir? Müverrih Naîmâ, dervîşânın erzâkını kat' etdiği için müşârûn ileyhın azledildiğini kaydediyor. Bu kaydın ne derecelere kadar mevsûk olduğu şâyân-ı te'emmüldür. Zîrâ Sultân Murâd-ı Rabi' Revân Seferi'nde Konya'ya uğramışdı. Ordunun bir haftalık it'âm ve iâşesi o vakit makâm-ı Hazret-i Pîr'de bulunan Ebû Bekir Çelebi Efendi tarafından deruhde edildiğinden pâdişâh nâ-dîde hedâyâ ve kürklerle müşârûn ileyhi taltîf etmişdi. Bi'l-âhire Bağdad Seferi başladı, pâdişâh yine Konya'dan geçti. Bu kerre kürklerle i'zâz ve taltîf eylediği Çelebi Efendi'nin katlini irâde ediyor. Târîhimizin kanlı bir devri olan Murâd-ı Râbi'nin zamân-ı saltanatında vukûa gelen hâdisâtı etrâflı tedkîk ve muhâkeme etmek iktizâ eder. Hakka'l-insâf muhâkeme edilecek olursa, koca bir orduyu bir hafta it'âm ve iâşe eden bir zât-ı dervîş-haslet nasıl olur da üç beş dervîşin erzâkını kat'a tenezzül eder!..

Hattâ Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, mes'elenin ledünniyâtına vâkıf bir pîr-i rûşen-zamîr olduğundan pâdişâhın gazabını teskîn ederek irâde-i katli nefye tahvîl etdirmişdir. Şundan müstebân oluyor ki ortada Çelebi Efendi'nin i'dâmını müstelzim bir şey yok. Ledünniyât-ı mes'eleye gelince: Bunu ancak o devrin hâlet-i rûhiyyesinde aramak îcâb ediyor. "Kadızâde" unvânıyla türeyen bir kallâş, sarâya hulûl ederek fikr-i şâhâneyi sûfiyyûn aleyhine imâle ve tahrîk ediyor. İstanbul'da hocalarla dervîşler arasında bir zâhir, bâtın münâkaşası zuhûr ediyor. Bu münâkaşa; pâdişâhın, a'yân ve ricâl-i devletin huzûrıyla Sultân Ahmed Câmî-i Şerîfinde cereyân ediyor. Birçok kıyl ü kâller, velveleler kopuyor. İşte bu vak'adan sonra Bağdad Seferi başlıyor. Kadızâde'ye teveccüh-i şâhâne bir rü'yâ tâbîrinden^[2] dolayı tezâyüd ediyor. Ehass-ı mukarrebîn-i pâdişâhî meyânına dâhil oluyor. Bağdad Seferi'ne giderken pâdişâhı garîb bir fikir ve teşebbüse sevk ederek öteden beri elsine-i avâmda deverân eden bir hurâfeyi pâdişâha naklediyor. Gûyâ Cenâb-ı Sultânü'l-ulemâ, necl-i mükerrerminin cenâzeleri türbe-i şerîfeye dâhil olurken merkad-i münevverlerinden kıyâm etmişler. Hazret-i Sultânü'l-ulemâ sandûkaları derûnunda ayakda dururmuş. Pâdişâh, sandûkanın güşâdını Çelebi Efendi['den] irâde⁴⁵ ediyor.

[2] Hâtırmında kaldığına göre Sultân Murâd-ı Râbi' rü'yâsında yarı belinden yukarısını simsiyâh olmuş görmüş. Mazanneden bir zât, rü'yâyı 'Mekke-i Mükerreme'den bir haber-i mü'essif vürûd edecektir' diye tâbîr eylemiş. Kadızâde de kendi tâbîr etmiş gibi pâdişâha arz etmiş. Fi'l-vâki' yirmi gün sonra da Kâbe-i Muazzama'yı sel basdığı haberi vürûd eylemiş.

⁴⁵ Bu kelime, yazının Arap harfli aslında yanlışlıkla "idâre" şeklinde çıkmıştır. Manayı göz önünde tutarak onu "irâde" şeklinde düzelttik.

Ebû Bekir Çelebi Efendi de cedd-i 'âlî-tebârına karşı böyle küstâhâne bir hareketde bulunamayacağını arz edince derhâl i'dâmına, emvâl ve eşyâsının müsâderesine irâde sudûr ediyor. *Târîh-i Ebû'l-Fârûk*, Sultân Murâd-ı Râbî' devrini tahlîl ederken: "Çelebi Efendi'nin bütün emvâl ve eşyâsı müsâdere edildi. Zevceleri Şîrzâd Hâtûn huzûr-ı hümayûna celb edilerek daha mektûm eşyâ vardır diye tazyîk edildi. Mûmâ ileyhâ pâdişâha karşı ibret-âmîz bir nümâyişde bulunarak 'Evet pâdişâhım, dünyâlar kadar kıymetdâr üç parça eşyâ vardır' diyerek pâdişâhın Revân Seferi'nde Çelebi Efendi'ye ihsân eylediği kürkleri pâdişâhın önüne fırlatdı" diyor.

İşte İstanbul'da sûfiyyûn aleyhinde tezvîrât yapan Kadızâde, bu kerre de Çelebi Efendi'yi azletdiriyor.

Hâsılı eski târîhlerimiz daha bunlara benzer birçok hakikatleri gelişi güzel tasvîr ederler. Bi'l-âhire Mevlevîhânelerin on sekiz sene sedd edildiğini, âyîn-i bihîn-i Mevlevî'nin men' olduğunu tezkirelerde görüyoruz. Hattâ:

Vâni-i cânî gelince devlete
Eyledi âyîn-i Mevlânâ'yı red
Hazret-i Hünkâr anı bir atdı kim
از جدایی ها شکایت میکند⁴⁶

kıt'a-i mârûfesine nazaran dergâhların seddi Şeyhülislâm Vâni Efendi'nin zamân-ı meşihatında⁴⁷ vâki' oluyor. Bu da evvelkinden mühim bir hâdise. Acebâ dergâhlar neden seddediliyor? Esbâbı mechûl...

Şeyhülislâm-ı esbak Haydarîzâde semâhat-me'âb İbrâhîm Efendi Hazretleri'nin "*Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Târîhi*" unvânlı eserlerini mütâlea eylemişdim. Fakat birinci cildi sırf târîh-i mezâhibden bâhis. Cild-i sâni henüz sâha-zîb-i intişâr olmadı. Fuzalâ-yı müte'âhhirinden Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi'nin *Tibyânü Vesâ'il-i'l-hakâ'ik fî Beyâni Selâsili't-tara'ik* nâmında muazzam bir turuk-ı aliyye târîhi Fâtih Kütübhânesi'nde mevcûd imiş. Bundan mâadâ *Sefîne* ve *Tezkire-i Esrâr* gibi daha pek çok me'hazlar mevcûd olduğu hâlde şimdiye kadar tarikat-ı Mevleviyye târîhinin yazılamaması cidden şâyân-ı esefdir.

Edyân-ı Hıristiyâniye'nin, Protestanlığın neşr ve tâmîmi uğrunda kucak kucak her gün yaldızlı kitâblar tevzî' ediliyor. Vâkıâ tarîk-ı feyz-refîk-ı Mevlevî bu gibi şeylere muhtâc ve müftekr değildir, fakat asırlardan beri Osmânî saltanatının sîne-i tebcîlinde bir mevki'-i mümtâz ve müstesnâ ihrâz eden Mevlevîliği ahlâfa kalemen iblâğ eylemek, fuzalâ-yı Mevleviyye'nin uhdesine terettüb eder bir vazîfe-i mübârekedir. Bunu maârif-perverân-ı tarikatden yalnız abd-i âciz değil birçok kimseler intizâr ve taleb etmektedir.

و من الله التوفيق

⁴⁶ "Ayrılıklardan şikâyet ediyor." (Bilindiği gibi bu, *Mesnevî*'nin ilk beytinin ikinci mısramının tercümesidir).

⁴⁷ Vâni Mehmed Efendi (ö. 1096/ 1685) şeyhülislâm olmamış; H 1076/ M 1665 yılında Sultan IV. Mehmed'in hocası (hâce-i sultânî) olmuştur.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Alemdar, 24 Eylül 1336 (24 Eylül 1920), nr. 639-2939, s. 3.

Şûrâ-yı Devlet A'zâ-yı Kirâmından Mürşid-i İmân ve İrfânım Reşâdetlü Muhammed Veled Çelebi Efendi Hazretlerine

Mârûz-ı efkarânemdir:

Havsala-i irfân-ı mürşidânelerinden şeref-sânih olup iki gün evvelki *Alemdâr*'ı tezyîn eden makâle-i reşâdet-penâhîleri -bu abd-i bî-bizâ'a- gibi pek çok teşnegân-ı fazl ü idrâkin sîne-i mechûliyetini sırâb-ı zülâl-i fezâ'il eyledi.

Hele, zerrece istihkâk ve liyâkatim olmadığı hâlde “Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhaneler” hakkındaki mesrûdât-ı dervîşâneme veliyyü'l-irfânım Süleymân Nazîf Beyefendi'yle reşâdet-me'âb Şeyh Remzî Efendi Hazretlerinin ve be-tahsîs efendimizin iltifât-ı nebîlâneleri, cevher-i aslî-i necîbânelerine bir burhân-ı nevîn olmakla berâber senelerden beri yâd-ı mübâhâtımda menkûş olup bir türlü mezâmîn ve dekâ'ıkına nüfûz edemediğim Cenâb-ı Pîr-i Destgîrin

گر تو سنگ و صخره و مرمر شوی
چون بصاحب دل رسی گوهر شوی⁴⁸

mefhûm-ı mağz-ı Kur'ânîsini böyle bir zerîa-i bedîa ile istiknâh etdirdi.

Alemdâr sütûnlarında, nisbetiyle müftehir bulunduğum tarîk-ı feyz-refîk-ı Mevleviyye'ye dâ'ir serd-i mütâleât ederek kemâlât-ı eslâfı ahlâfa nakletmek gibi hadd-i nâçizânemin kat kat fevkînde olan o mu'dilât-ı irfâniye, zât-ı 'âlî-i reşâdet-penâhîlerinin ve esâtize-i kirâmın şeref-i muâvenetleriyle tetevvüc ve tezeyyün eylemekde ve bu sûretle mesrûdât-ı vâkıanın uyûb ve nekâ'ısı, tûfân-ı kemâlât-ı üstâdâneleri arasında gâ'ib olmakda ise de yine:

“Nev-hevesler kim eder tanzîr-i şî'r-i kâmilân
Sohbet-i sadra karışmak gibidir dehlîzden”⁴⁹

mü'eddâ-yı mâlûmunu tecâvûz edememekdedir. Maamâfih o şikeste beste yazılara ervâh-ı güzeştenin âvâz-ı taltîfine bir mâkes-i hazîn olan gönlümde hisseylediğim ezvâk-ı mâneviyye bir tâziyâne-i tahrîr oluyor.

Mâlûm-ı 'âlî-i fâzılâneleridir ki, muhalledât-ı dühât-ı Arab'ı nehre atıp köprü yaparak üstünden cüyûş-ı sibâ'ını imrâr etdiren Cengîz-i irfân-girîz gibi bir dâhiyenin 'akûrâne savlet-i cihân-şümûlü, mâverâ-yı ebediyete kadar bâkî olan envâr-ı Muhammedî'ye sedd olmak şöyle dursun bilakis günlerce mâtem-âlûd bir reng-i cereyânla ummânlara karışan Şattu'l-Arab, sevâhil-i baide-i İslâmiyye'de bile pek çok urefâ-yı sûfiyyeye midâd-ı beyân olmuşdu... Adese-i rû'yeti pek kasîr olan nâ-binâlar, irfân-ı Muhammedî'yi ve dolayısıyla muhabbet-i Mevleviyye'yi ancak âfâk-ı Osmanî'de görüyorlar. Hâlbuki zât-ı 'âlî-i reşâdet-penâhîleri, muhabbet-i Mevleviyyenin hudûd-ı feyyâzını cihân-şümûl bir sûretde

⁴⁸ “Katı taş ve mermer bile olsan gönül sahibine erişersen cevher olursun.” (Gölpınarlı, 1995, s. I/ 57).

⁴⁹ Bu beyit, Esad Muhlis Paşa'nın divançesindeki bir gazelde yer alır. (Esad Muhlis Paşa, 1268, s. 24).

tesbît buyurdunuz. Kim ne derse desin, ezdâdın ictimâî kabîlinden Cengîz fetreti vehleten binlerce hazâ'in-i idrâki telâtumzâr-ı ummâna karışdırmakla berâber diyâr-ı Rûm'da ebed-karîn iki saltanat vücûda getirmiştir ki, birisi bütün haşmet ve debdebesiyle saltanat-ı Osmâniyye, diğeri de pek çok efâzıla ifâza-i feyz eden saltanat-ı irfâniyye-i Mevleviyyedir...

Binaen aleyh bu bâriz ve zî-hayât hakîkatin muvâcehe-i âlem-şümûlünde tarîk-ı inkârı iltizâm eden zuafâ-yı idrâkin pek gülünç bir mevki'de kalacakları bedîhîdir!

Bir de makâle-i muhakkikânelerinde bedâyi'-i Cenâb-ı Hunkâr'a Îrân şuarâ-yı urefâsının nazîreleri olduğu tahrîr buyurulmuşsa da -makâlenin adem-i istiâbına binâ'en- tafsîl buyurulmamış. Böyle pek nâdîde niam-ı edebiyeden müştâkânının mahrûmiyetlerine şîme-i bedîa-i mürüvvetsâzîlerinin râzı olamayacağı bî-iştibâhdır.

Gerek bu husûsda ve gerek bedâyi'-i Mevleviyyeyi üslûb-ı bî-menendiyle ibdâ' eden Avnî Bey merhûmun gayr-ı matbû' eş'âr-ı âbdârı lutfen neşr buyurulacak olursa atebe-i reşâdet-penâhîlerine ref'-i tâzîmâta müheyyâ atşân-ı edebe bu abd-i hakîrin pîşrev olacağını arz eder ve devâm-ı teveccühât-ı mürşidânelerini istirhâm eylerim.

Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

El-abdü'l-âsim İbn Mevlânâ Hasan Saîd.

Alemdar, 31 Kânûn-ı Evvel 1335 (31 Aralık 1919), nr. 380-2680, s. 3.

“Lugat-ı Talyan”

Birkaç gün mukaddem Alî Emîrî Efendi üstâdımızın Millet Kütübhanesi'ne berâ-yı mütâlea uğramışdım. Üstâd-ı muhteremî, o gün pek beşûş ve mesrûr buldum. Kendilerine hâs bir tavr-ı iftihâr ile gâyet mühim bir hazîneye dest-res olduklarını bi'l-beyân yazma, deri kaplı bir mecmûayı i'âre eylediler... Okunaklı ve âhenkli latîf bir tâlik yazı ile muharrer olan mezkûr mecmûanın sahîfelerini birer birer çevirirken yazıya derhâl âşînâ çıkdım. Şeyh Gâlib merhûmun hattıyla muharrer mecmûa-i husûsiyesi!... Dîvânında mevcûd olmayan muhtelif gazelleri, rubâîleri, kıt'aları ihtivâ ediyor. Bâzan bir gazel arasında *Hüsn [ü] Aşk* mübdi'inin beğenmeyip çizdiği beyitler, mısra'lar var. Mecmûanın ortasına geldiğim zamân başka bir kalemle yazı değişiyordu. Ber-mu'tâd besmele-i şerîfe ile başlanmış on beş sahîfelik bir risâle. Meğer Esrâr Dede'nin hatt-ı destiyle yazılmış bir *İtalyan Lugatı* değil mi imiş... Hayretler içinde mezkûr risâleyi başdan başa okudum. Okudukca gözlerime inanamıyordum. Çünkü şimdiye kadar ne tezâkir-i şuarâda ve ne de eslâfa âid mü'ellefâtta Esrâr Dede'nin İtalyanca'ya değil Rûmca'ya bile vukûfu olduğunu görmediğim gibi işitmemişdim. Bi't-tabi' kendim gibi kârî'in-i kirâmın da mütehayyir kalacaklarını nazar-ı dikkate aldığımdan Esrâr Dede'nin ibâresini aynen naklediyorum:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

El-hamdü li'llâhi vahdeh ve salâtihi alâ Nebiyyinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve-sahbihi. Emmâ ba'dü, bu fakîr-i nâçâr a'nî Dervîş [Mevlevî] Mehmed Esrâr, mukaddemâ ulûm [u] fûnûn-ı şettâ tahsiline sa'y ü gûşîşimiz âvânında bi'l-ittifâk lûgat-ı Latiniyye ve Talyaniyye'ye bir mikdâr vukûfumuz sebkât etmişdi. Bu def'a ihvân-ı tarîkimizdan bir zât-ı azîzü'l-vücûdla lûgat-ı merkûmun sohbeti olup vâkıâ lisân-ı Latin ve Talyan bilmek min vech nef'den hâlî olmadığına binâ'en 'Bir Talyan Lugatı'nı ibâre-i Türkiyye üzerine [üzere] terceme eylesen' deyü bu fakîre ikdâm buyurmalarıyla hâlâ tarîka-i 'aliyyede mürşid ü rehberim olan şeyhim, efendim, cenâb-ı mârifet-me'âb ve himmet-nisâb eş-Şeyh Gâlib Dede [Dede Gâlib] el-Mevlevî müste'inâllâhi [metta'nâllâhi] bi-feyzi enfâsihi'l-kavî hazretlerinden bu emrin mübâşeretine istîzân eylediğimde, müsâade-i himmet-müşâhedeleri nümâyân olmağla mu'tasimen bi-habli't-tâka Talyan Lugatı'nı Rûm lisânıyla mütercem bir vasatü't-tertib lugat kitâbını Türkceye [Türkçe] terceme ve mahal mahal Latincelerini dahi ifâde ederek tahrîrine mübâşeret ü mübâderet olundu. Ve bu kitâbın tertîbi evvelâ bir mukaddimeye muhtâc olup lisân-ı Talyan ve Latin'in tahrîr ü tekellümde hurûf-ı hecâsının edâ vü icrâsı n[e] vechle olduğunu ve [...] buna dâ'ir bâzı kavâ'idini tahrîr eyledik. Bâdehu asıl terceme olunan kitâbın kâ'idesince bir bâbda a'dâdın birden on bine değin tercemesini ve bâb-ı sâinde Talyan ve Lâtîn'in sûret-i erkâmını terceme ve bâb-ı sâilsde şühûr-ı Rûmiyyenin ve eyyâm-ı heftenin isimleri terceme olunup bâb-ı râbi'de hurûf-ı hecâları tertîbince müfredât-ı lugat tercemesine şürû' olunur ve ba'dehu on fasıl mikdârı [dahi] zeylinde eşcâr ve envâ'-ı esliha ve envâ'-ı süfûn ve envâ-ı nücûm u anâsır ve bâzı ibârât-ı mürekkebe üzerine [üzere] kâ'ide-i terkîbi bilinmek için su'âl ü cevâb ve ahz ü i'tâ ['atâ] elfâz u edâtı tahrîr olunmuşdur."

Şuraya kadar mütâleadan müstebân oluyor ki evvelâ Esrâr Dede, mürşid ve rehberi Hazret-i Gâlib'den böyle bir lugat vücûda getirmek için müsâade istihsâl ediyor ve hazret-i şeyh de derhâl ârzûsunu is'âf ve hattâ teşvîk eylemekle berâber kendi mecmûasını Dede Efendi'ye i'âre edip eserin mahvolmasını da bu sûretle taht-ı te'mîne alıyor.

Bir makâle-i nâçîzânemde de bast ü temhîd eylediğim vech üzere Mevlevîlik, târîh-i mevcûdiyetimize şi'r ve mûsikî gibi iki cihân-ı bedâyi' bahşetmekle berâber ulûm ve fûnûn-ı sâ'irenin de intişârına her devirde bir vâsıta olmuşdur. Meselâ *Müneccimbaşı Târîhi* diye beyne'l-müverrihîn mârûf olan *Câmiü'd-düvel-nâm* eser-i bî-nazîr, urefâ-yı Mevleviyyeden Müneccimbaşı Ahmed Dede'nindir. Aslen Arabca olarak te'lif edilmiş olan bu muazzam eserde pek çok münkariz hükûmetler ve milletlerin ahvâl-i târihiyyeleri, esbâb-ı inkırâzları müdellel ve muvazzah bir sûretde tahrîr edilmiştir. Hattâ meşhûr Sadâbâd bülbülü şâir Nedîm, *Sahâ'ifü'l-ahbâr* ismiyle lisân-ı Osmânî'ye târîh-i mezkûru nakl ve tercemeye me'mûr edilmişse de ikmâline muvaffak olamamışdı. Her ne hâl ise... İrfân-ı millîmizi kendi mevcûdiyetimizde araştırap bulmak lüzûmunu, yalan yanlış, şunun bunun meydâna çıkardıkları şeylerde görüp hemân halloldu sanıyoruz.

Gelelim *Lugat-ı Talyan*'ın mukaddimesine:

“Mukaddime - Mâlûm ola ki Latin[î]lerin ve Talyânilerin harf-i [hurûf-ı] hecâsı on dokuz harfdır ki bunlardır zikr olunur: ز ت ه ا ب ج د ء افه اقه ای امه انه او پ غو اره اسه ت ء زته dir ve bunların [bunun] hurûf-ı Arabiyyeye tercemesi bu tertîb üzeredir ki zikr olunur:

A, b, ç, d, hemze, fe, kaf, hemze-i meksûre, lâm, mîm, nûn, vâv-ı mazmûme, pâ, gayn-ı mazmûme, râ, sîn, tâ, hemze-i mazmûme, zâ, harfleridir ve dahi bu harfin [hurûfun] içinden üç aded harfleridir [harfler ki ç ve akka ve esse harfleridir] bâzı mahalde mahrec-i âharda icrâ olunur [olur]. Meselâ چ harfinin mâba‘dinde ء ve yâhûd ای harflerinden birisi olursa kendi mahrecinde edâ olunur ki cîm-i mu‘cemedir. Fe-illâ mâba‘dinde آ harfî gelirse yâhûd او harfî اقه mahrecinde edâ olunur ki kâf-ı meftûhadır ve dahi اقه harfî dahi bi-aynihi bu misillü olur. ء ve yâhûd ای harfî mâba‘dinde geldikde cîm-i Arabî mahrecinde olup آ harfî gelirse gayn-ı meftûha olur ve dahi اسه harfinin ki asl-ı mahreci sîn‘dir, eğer mâba‘dine او harfî gelirse zâ‘-i mazmûma mahrecinde edâ olunur. ^[1] (یزو) ve (یزوس) gibi yâ‘dan sonra اسه harfî iken او gelmekle ز mahrecine mûnkalib olur ve dahi سته harfî kendi mahreci ت iken her kanda ki bir harf memdûd ve mâ-ba‘dinde sâkin olmak iktizâ ederse kendi[nden] bir cîm-i mu‘ceme-i meksûre tevlîd eder. Oratçıyo lafzında tahrîrde cîm-i mu‘ceme yazılmayup tekellümde icrâ olunur. Tahrîrde Oratyo yazılıp râ‘-i meftûha-i memdûde mâ-kablinde تا sâkin olduğundan kâ‘ideleri üzerine bir cîm-i mu‘ceme icrâ olunur ki resm-i hatda tahrîr olunmayup müstetir olarak ve dahi ol cîm-i mu‘ceme dahi bir cîm‘dir ki beyne‘l-cîmü‘l-mu‘ceme ve‘ş-şîn edâ olunmalıdır. سالواتچیو (Salutatçıyo) ve غراماتچیو (Gramatçıyo) ve misillü kelimelerde geldiği gibi.”

Mü‘ellif, bu târifât-ı mutavveleden sonra Latin ve İtalyan lisânlarının hurûf-i sâ‘itesini mahall-i isti‘mâllerile tûl ü dırâz tasvîr ediyor.

Hulâsa, risâle hey‘et-i umûmiyye i‘tibârıyla az bir zamân zarfında Latin ve İtalyan lisânının tahsîlinin mümkün olduğunu bast ederek birinci bâba yâni tâdâd ve terkîm bahsine giriyor. Bir haylî misâller ve hattâ Lâtîn erkâm ve tâbîrâtını aynen naklediyor. Mü‘ellifin ibâresini aynen nakilden maksadını evvelce îzâh eylemişdim. Fi‘l-hakîka der-meyân olunan usûl ve kavâid istiknâh edilince bir mübtedî için lugatları okumak, mânâsını istihrâc eylemek kolaylaşıyor.

Esrâr Dede İstanbul‘da doğmuşdur. Galata Mevlevîhânesi‘ne ikrâr vererek fuzalâ-yı Mevleviyyeye ilhâk eylemiş ve bi‘l-hâssa Şeyh Gâlib Dede merhûmun nedîm-i leyl ü nehârı olmuştur.

Müretteb dîvânı matbû‘dur. Dîvânına:

Ey kitâb-ı ilminin bir harfî dîvân-ı hikem
Akl-ı küll indinde tıfl-ı nev-sebak-hân-ı hikem

matla‘lı uzun bir na‘t-ı şerîf ile ibtidâ eder. Ondan sonra:

Âşîka bitmez belâdır iştiyâk
Derddir mahzâ devâdır iştiyâk

^[1] Yezus, Yezu kelimeleri [Yezus ve Yezu] Hazret-i İsa aleyhi‘s-selâmın ismidir. Li-mü‘ellifihi.

matla'ıyla başlayan uzun bir medhiye-i Mevlânâ'sı ve bundan mâadâ daha pek çok medâyih-i dervîşânesi vardır. Gazeliyâtı bâzan on beyte kadar uzar, hemân en kısası sekiz, yedi beyte kadar çıkar. Üslûb-ı nazm i'tibârıyla Fehîm mukallididir denilebilir.

Şeyh Gâlib merhûmun te'sîrini eş'ârında değil, irfânında aramalıdır. Böyle olmakla berâber vefâtına en ziyâde feryâd eden yine şeyhdir. Gâlib Dede:

“Kan ağlasın bu dîde-i dür-bârım ağlasın
Ansın benim o yâr-ı vefâdârım ağlasın
Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârım ağlasın
Ağyârım ağlasın bana hem yârım ağlasın
Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr'ım ağlasın
Nâdîde bir güher telef etdim dirîğ u âh
Hâk içre defn idüp geri gitdim dirîğ ü âh”

Bu uzun mersiyesiyle hem kalemen ve hem kalben son dem-i hayâtına kadar ağlamıştır. Şu matla'lar Esrar Dede'nin gazeliyâtından me'hûzdur:

Dök dök [ey] dîdelerim eşk-i firâvânı bu şeb⁵⁰
Çeke âgûşa rakîb ol meh-i tâbânı bu şeb

Âşıkım ahvâlîme bakmaz habîb
Hasteyim derdim su'âl etmez tabîb

Bu şeb mestâne bezm-i fikre ol rûh-ı revân geldi
Kıyâs etdim ki cism-i mürdeye şevkiyle cân geldi⁵¹

Daha pek çok latîf ve metîn eş'ârı vardır.

Bin iki yüz on bir târîh-i hicrîsinde [M. 1797] semâ'-hâne-i 'illîyyine urûc eylemiştir. Vefâtına Sürûrî:

“Hayflar göz yumup Esrar Dede sırrı oldu”

târîhini söylemiştir. El-yevm Galata Mevlevîhânesi'nde neftî renkli bir servinin zıll-i uhrevîsinde medfûndur. Yanı başında da şuarâ-yı Mevleviyyeden meşhûr Fasîh Dede'nin kabri vardır.

Görülüyor ki Esrar Dede Arabî, Fârisî, Rûmca gibi elsine-i şarkıyyeden mâadâ Latince, İtalyanca gibi elsine-i garbiyyeyi bundan tamâm yüz otuz kûsûr sene mukaddem tahsîl etmiş ve bu yolda eser de vücûda getirmiştir.

İbni Mevlânâ Hasan Saîd. (*Peyâm-Sabah*, Edebî nüsha, 8 Nisan 1336- 8 Nisan 1920, Sayı 32, s. 3).

⁵⁰ Bu mısradaki noksanı, Esrar Dede divanının H. 1257 (M. 1841)'de İstanbul'da yapılmış baskısına bakarak giderdik. (Esrar Dede, 1257, s. 43).

⁵¹ Bu beyit, 19. asır şairlerinden Esrar'a aittir. (Arslan, 2019, s. 178).

SONUÇ

Görüldüğü gibi Hasan Said Çelebi, Mevlevîlik hakkındaki yazılarında, bu tarikata ait ayinlerde ney, kudüm gibi müzik aletlerinin kullanılmasının İslâmî yönden mahzursuz ve mübah olduğunu, dört mezhep imamından nakillerde bulunarak ve bazı hadisler aktararak isbat etmeye çalışmıştır. Müellif, Mevlevî tekkelerinin asırlar boyunca yalnız birer ilim, irfan ve fazilet mektebi değil, aynı zamanda musiki gibi güzel sanatların öğrenilip icra edildiği yerler olduğunu, fakat son zamanlarda bu canlılığını kaybettiğini de üzüntüyle anlatmaktadır. Yazar, sufi mesleği, başka bir ifadeyle Osmanlı memleketleri ve İslâm âleminde çeşitli tarikatlar adı altında faaliyet gösteren tasavvuf mensuplarının son zamanlarda yozlaştığı düşüncesindedir. Asırlar boyunca birer ilim, irfan ocağı olan, zikir ve ayinler icra edilen, muhtelif âlim ve mutasavvıflara ait eserler okunan, şiir, musiki, hat gibi sanatlar için de elverişli bir zemin teşkil eden tekke ve dergâhlar, uzunca bir zamandır iş başındaki şeyhlerin gerekli vasıflara istenen derecede sahip bulunmayışı, kuruluş gayelerini gerçekleştirme hususunda yetersiz kalınması, vakıflara ait gelirlerin toplanamayışı yüzünden birtakım maddi, manevi sıkıntılar içindedir.

Onun aynı konudaki makalelerinde dikkat nazarlarını çektiği başka bir mesele de Mevlevîhânelerin sadece Osmanlı memleketlerinde kurulup faaliyet göstermediği, İran, Hindistan, Arabistan gibi dünyanın birçok memleketinde mevcut, hatta Mevlânâ ve irfani yoluna duyulan sevginin dünya çapında olduğudur. Sadece Celâleddîn-i Rûmî torunu değil, aynı zamanda ceddine nisbet edilen tasavvufî yolu benimsemiş bir kişi olan Hasan Said Çelebi, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, *Esrar Dede Tezkiresi* ve onun özü olan *Semâhâne-i Edeb* misali Mevlevî kaynaklarından faydalanarak Anadolu, Balkanlar, Mısır gibi Müslüman memleketlerindeki Mevlevîhâneler hakkında da bilgi vermeye çalışmıştır. Aynı şekilde Mevlânâ'nın eserleri konusunda dünyanın muhtelif ülkelerinde tercüme, şerh türünden çeşitli çalışma ve yayımların yapıldığını, ayrıca şahsiyetine duyulan büyük saygı ve sevginin ifadesi olan methiyelerin meydana getirildiğini, eserlerine bilhassa Fars şairleri yahut Farsça bilen kişilerce nazireler yazıldığını ifade etmektedir. Geçmiş asırlarda yaşamış bazı âlim ve edebî şahsiyetler, Mevlânâ, onun aile fertleri, eserleri, şahsiyeti, oğul yahut torunları tarafından esasları konan tarikatı, sonra bu yolun genişlemesi, adabı ve Mevlevî şairler hakkında eserler telif yahut tercüme etmişlerdir. Ancak o değerli eserlerin dili ve üslubu eskimiş olduğundan şimdi yeni bir Mevlevî tarikatı tarihi ve menkıbe kitabı yazılmasına ihtiyaç vardır. Bu da Mevlevîliğe mensup veya muhip olan ilim, irfan ve fazilet sahibi kişilere düşen bir vazifedir.

Aradan geçen yüz küsur sene zarfında Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler hakkında bildiri, makale, kitap vb. şekilde azımsanamayacak kadar çalışma ve yayımın yapıldığı, yine Türkiye'de ve dünyanın başka ülkelerindeki üniversitelerde de pek çok lisans, yüksek lisans ve doktora tezinin yazılıp tamamlandığı mâlûmdur. Geçmiş asırlarda umumi olarak tasavvuf ve tarikatlara, o arada Mevlevîliğe karşı çeşitli tenkitler yöneltip eserler telif edenler bulunduğu gibi zamanımızda da bu konuda lehte ve aleyhteki faaliyetler artarak devam etmekte; Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında basım, yayım organları yoluyla türlü iddialar ileri sürülmekte; o

iddialara cevaplar da verilmektedir. Son yıllarda dikkat nazarını çekici başka bir mesele de Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin hayatının müteaddit romanda ele alınıp işlenmesidir. Bizce bu alâka ve rağbetin sayılabilecek birden çok sebebi arasında, insanların hakikat arayışı, sırf görünenle, hayat, hadiseler ve eşyanın dış yüzüyle yetinemeyip perde arkasını merak edişi, Bâtınî denebilecek irfani, tecrübi bilgiye ihtiyaç duymaları da vardır. Gözden uzak tutulmaması gereken başka bir gerçek de Mevlânâ'nın hayatı ve eserlerinde müşahade edilen ilm, irfan, fazilet gibi meziyetlerin, temel İslâm kaynaklarına bağlılığının bir sonucu olduğudur.

BEYANLAR / DECLARATIONS

Araştırmanın Etik Yönü/Ethical Approval: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalar kapsamında gerçekleştirilmiştir/This study falls within the scope of research that does not require ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Conflict of Interest Statement: Yazar(lar), bu çalışmanın sonuçlarını veya yorumlarını etkileyebilecek herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder/The author(s) declare that there is no conflict of interest that could influence the results or interpretations of this study.

Yazar Katkı Oranı/Author Contributions Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarına katkı sağlamıştır. Çok yazarlı çalışmalar için katkı oranları ayrıca belirtilmiştir/The author(s) contributed to all stages of the study. For multi-authored manuscripts, contribution rates are specified separately.

Finansal Destek Beyanı/Funding Statement: Bu çalışma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından maddi olarak desteklenmemiştir/This study has not received any financial support from any institution or organization.

Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/Generative Artificial Intelligence Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde herhangi bir üretken yapay zekâ aracı kullanılmamıştır/No generative artificial intelligence tools were used during the preparation of this study.

KAYNAKÇA

Adnî Mahmud Paşa. Dîvân. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 1962.

Albayrak, S. (1996). *Son devir Osmanlı uleması*. C. I-V. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ali Ekrem. (1327). *Zılâl-i İlham*. Sabah Matbaası.

Ali Enver. (1309). *Semâhâne-i Edeb*. Âlem Matbaası.

Ali Kemâl. (1335). 28 Teşrîn-i Sâni (28 Kasım 1919). Peyâm-ı Eyyâm. *Peyâm*.

Alparslan, A. (1988). Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1, ss. 286-287.

Arslan, M. (2019). *Tayyâr-zâde Atâ, Târîh-i Enderûn'un tezkire kısmı*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

“Âsâr-ı Münteşire” (10 Temmuz 1330/ 23 Temmuz 1914). *Sabah*, nr. 8926, ss. 4.

- Ayan, H. (1981). *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Browne, E. G. (1928). *A literary history of Persia*. Cambridge.
- Ceyhan Â. & Ertaş, R. N. (2025). Hasan Saîdü'l-Mevlevî'nin bazı edebî ve tasavvufi yazıları. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), ss. 171-233.
- Emrâh-ı Erzurûmî. (1332). *Dîvân-ı Emrâh*. Matbaa-i Şems.
- Esad Muhlis Paşa. (1268). *Dîvânçe-i Es'ad Paşa*. Takvimhâne-i Âmire.
- Esrar Dede. (1257). *Dîvân-ı belâgat-unvân-ı Esrâr Dede Efendi*. İstanbul.
- Genç, İ. (2000). *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1999). *Namık Kemâl'in şairliği ve bütün şiirleri*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Şirazî, Hafız Divanı*. MEB Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Mevlâna, Mesnevî*. MEB Yayınları.
- Göre, Z. (2004). *Adnî Receb Dede, hayatı ve eserleri*. [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Göre, Z. (2009). *Nahl-i Tecellî (inceleme-metin)*. Öncü Kitap.
- Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*. Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Revnakoğlu Arşivi, nr. 57.
- Hasan Saîdü'l-Mevlevî (1329/ 1914). Esrar Dede. *Büyük Duygu*. 18 Kânûn-ı Sâni (31 Ocak) (26) 421-423, 426.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1330/1914). Şeyh Mehmed Mısri-i Niyâzî. *Sabah*, nr. 8857, 2 Mayıs-15 Mayıs, ss. 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1335/ 1919). Sohbet-i edebiyye- unutmamaklığımız lâzım gelen sîmâlar: merhûm Şehâbeddîn Süleymân. 1 Teşrîn-i Sâni-1 Kasım. *Alemdâr*, (320-2621), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (22 Teşrîn-i Sâni 1335/22 Kasım 1919). Mûsikî ve Mevlevîlik. *Alemdâr*, (341-2641), 4.
- Hızırağazâde Saîd (1281/ 1864). *Hızırağazâde Dîvançesi*.
- İnal, İ. M. K. (2013). *Son asır Türk şairleri*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Kıymetli bir lise muallimini kaybettik. (28 Ağustos 1935). *Son Posta*.
- Koca Râgıb Paşa (1252/ 1836). *Dîvân-ı Râgıb*. Bulak.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı tenkitli basım*. TDK Yayınları.

Muallim Nâcî (1303). *Âteşpâre*. Kostantiniyye.

Muallim Nâcî (1303). *Fürûzân*. İstanbul.

Muallim Nâcî (1299). *Mûsâ bin Ebi'l-gâzân yâhûd Hamiyyet*. Matbaa-i Ebü'z-ziyâ.

Niyâzî-ı Mısrî (1260/ 1844). *Dîvân-ı Niyâzî*.

“Ölüm”. (1 Birinciteşrin 1935). *Cumhuriyet*, ss. 5.

Sadikoğlu, S. C. (2008). Sâib-i Tebrîzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, ss. 541-542.

Süleyman Nazif (1919). Bir İzâh- ‘Diyâr-ı İslâm’da Mevlevîhâneler’e dâ’ir. *Alemdâr*, 5 Kânûn-ı Evvel- 5 Aralık, ss. 2.

Şehâbeddin Süleyman. (6 Mart 1330/19 Mart 1914). Nâyîler- Yeni Bir Gençlik Karşısında. *Safahât-ı Şiir ve Fikir*, (1), ss. 3-6.

Şeyh Gâlib, *Dîvân*. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 5531.

Şinâsî (1287). *Müntehabât-ı Eş'âr*.

Tulum, M. & Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î, Divan*. İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Yazıcı, T. (1995). *Ahmed Eflâkî, âriflerin menkıbeleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yücel, B. (2002). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*. Akçağ Yayınları.